

В скелястих горах

Джеймс Віллард Шульц

Переклад: Андрій Шевчук, 2024 рік.

1. ПО МІССУРІ

У мого батька була маленька крамниця вогнепальної зброї в Сент-Луїсі. Вивіска, що висіла над нею звіщала:

ДЕВІД ФОКС і К°. Оптова та роздрібна торгівля зброєю та амуніцією. Прекрасні гвинтівки та мисливські рушниці. Приймаються замовлення.

Компаньйоном батька був мій дядько Веслі Фокс, який по суті ніякої участі у справі не брав. Відколи я пам'ятаю себе, він був агентом Американської хутрової компанії у верхів'ях річки Міссурі. Кожні два-три роки він приїздив до нас у гості, і приїзд його був подією в нашому тихому житті. Не встигав він увійти до хати, як моя мати вже починала пекти хліб, печиво, пудинги, пироги. Але дядько був чоловік невибагливий і хвалив сніданок, що складався тільки з кави та хліба з маслом. У тих краях, де він жив, хліб йому траплялося їсти раз на рік — на Різдво. Пароплави, які підіймалися верхів'ям річки до форту Юніон, були завантажені товарами Хутряної компанії, що призначалися для мінової торгівлі з індіанцями, і на них не залишалося місця для борошна, яке вважалося предметом розкоші.

Коли приїжджав до нас дядько Веслі, мати звільняла мене від уроків і дозволяла не заглядати до підручників. Тож я блукав з дядьком містом. У ті дні Сент-Луїс був

невеличким містечком. Найбільше любив я ходити з дядьком до річки і дивитись, як підходять до пристані судна мисливців і торговців, навантажені шкірками бобрів та інших хутрових звірів. Майже всі мисливці були одягнені у шкіряні куртки, мокасини та саморобні хутряні шапки. Усі вони носили довге волосся, бакени та вуса, здавалося, підстрижені не ножицями, а ножом м'ясника. Приїжджаючи з Далекого Заходу, дядько Веслі привозив мені подарунки: лук в гарному чохлі, сагайдак зі стрілами або бойову палицю. Це була зброя індіанців, з нею вони полювали на бізонів чи кидалися в бій. Якось дядько привіз мені скальп індіанця з племені сіу; волосся було заплетене в косу довжиною близько півметра. Коли я запитав його, де він дістав цей скальп, дядько посміхнувся і відповів:

— Я його знайшов біля форту Юніон.

Я бачив, як мати докірливо похитала головою, ніби просила його не відповідати на запитання. Тоді я запідозрив, що він сам зняв цей скальп. Як дізнався я згодом, здогад мій був правильний.

Якось увечері я підслухав розмову батьків із дядьком про мене. Мене відіслали спати, але двері в мою кімнату були відчинені, я не міг заснути і мимоволі все чув. Мати дорікала дядькові Веслі.

— Навіщо ти привозиш йому подарунки, які тільки розпалюють у ньому інтерес до мисливців та індіанців? — казала вона. — Нам і так важко засадити його за книжку і привчити до занять.

Потім пролунав м'який, тихий голос мого батька:

— Тобі відомо, Веслі, що ми хочемо відправити його до Принстона. Там він здобуде освіту і стане проповідником, як його дід. Допоможи нам, Веслі. Покажи йому темні сторони життя в преріях, розкажи, які небезпеки та поневіряння загрожують мисливцям.

У нашій маленькій їдальні висів портрет мого діда Фокса. Він носив перуку, довгополий сюртук, дуже високий комірець, чорні шкарпетки та черевики з величезними пряжками. Я ні найменшого бажання не мав бути проповідником і бути схожим на діда. Розмірковуючи про це, я заснув і не чув кінця розмови.

Тієї весни дядько Веслі прожив з нами тільки п'ять-шість днів. Приїхав він на місяць, але одного ранку до нас з'явився П'єр Шуто, керівник Хутряної компанії, і довго розмовляв з дядьком. Наступного дня дядько виїхав у форт Юніон, де він мав зайняти місце одного агента, який нещодавно помер.

Я повернувся до своїх підручників. Батьки стежили за моїми заняттями суворіше, ніж раніше, і тільки в неділю мене відпускали години на дві пограти з товаришами. У ті роки мало було хлопчиків-американців у нашому місті. Багато моїх друзів предками мали французів і по-англійськи говорили дуже погано. Я навчився розмовляти їхньою мовою, і згодом мені це знадобилося.

Постараюся розповісти кількома словами про те, що трапилося наступного року. З того часу минуло багато часу, але й тепер, на старість, мені важко про це згадувати. Взимку, у лютому, мій батько захворів на віспу і помер. Від нього заразилися моя мати

та я. Мати також померла. Про смерть її я дізнався через багато днів після похорону, і тоді мені самому захотілося померти. Я відчував себе самотнім і покинутим усіма, поки не приїхав за мною П'єр Шутто у своєму чудовому екіпажі і не відвіз до свого дому. Я жив у нього до травня, коли до Сент-Луїса знову приїхав дядько Веслі.

Дядько намагався "триматися молодцем", але я бачив, що на серці у нього важко. Ми почали обговорювати питання про моє майбутнє.

— Томе, — сказав він, — мені хотілося б виконати волю твоїх батьків і дати тобі освіту. Доведеться послати тебе до Цинтії Мейх'ю, яка мешкає в Хартфорді, в штаті Коннектикут. Твою матір вона любила, як рідну сестру. Вона дасть тобі притулок і подбає про твою освіту.

Я розплакався і заявив, що якщо він відправить мене до Хартфорда, я там помру. Невже вистачить йому духу відправити мене до чужих людей? Я захлинався від сліз і не міг заспокоїтись, хоча мені було дуже соромно плакати при дядьку.

Але й він був схвилюваний не менше за мене. Змахнувши сльозинку, він посадив мене до себе на коліна, обмацав мої руки і ноги, тонкі, як сірники, і уривчастим голосом сказав:

— Бідний хлопчик! Який ти худенький та слабкий! Про твою освіту ми ще встигнемо подумати, а тепер я візьму тебе з собою, і ти поживеш у мене рік-два, доки не зміцнієш. Але ми запакуємо твої підручники, а також книги твоєї матері, і ти щовечора прочитуватимеш кілька сторінок. Згоден?

Звісно ж, я був згоден. Здійснилася моя заповітна мрія, мені належало побачити рівнини Заходу, індіанців та величезні стада бізонів.

Дядько намагався скоротити час свого перебування в Сент-Луїсі, де ніщо його тепер не утримувало. Швидко продав він нашу маленьку крамничку, і 10 квітня 1856 ми виїхали з Сент-Луїса на новенькому пароплаві "Чіппева", недавно купленому компанією. Було мені тоді тринадцять років, а пароплавом я їхав уперше. Коли колесо за кормою почало розбивати лопатями воду і пароплав швидко поплив вгору за течією, я був у захваті і готовий був танцювати по палубі, згадавши, що нам доведеться пройти річкою близько трьох тисяч кілометрів до місця нашого призначення.

Як тільки ми розпрощались з річкою Міссісіпі і попливли по каламутних водах її притоки Міссурі, я попросив дядька принести з каюти рушницю і зарядити її; я чекав з хвилини на хвилину, що на березі з'являться бізони. Але дядько заявив, що мине багато днів, перш ніж ми побачимо цих тварин. Щоб доставити мені задоволення, він приніс на палубу рушницю і двічі вистрілив у напівзатонулу колоду, прибиту до берега. Знову зарядивши рушницю, він простяг її мені.

— Там, куди ми їдемо, навіть хлопці повинні вміти стріляти, — сказав він. — Цілься в кінець тієї колоди. Подивимося, чи вдасться тобі всадити в неї кулю.

Довго я цілився і нарешті спустив курок. Вода сплеснула біля самого кінця колоди, а пасажирів, що юрмилися на палубі, заплескали в долоні і почали мене хвалити.

З того часу я щодня практикувався у стрільбі. Мішенню мені служили напівзатонулі колоди або дерева на березі. Одного разу я вистрілив у дикого гусака, що

плив річкою. Птах разів зо два змахнув величезними крилами і похилився; його знесло течією.

— Я його вбив! — Закричав я. — Дядьку, я його вбив! Правда ж, це був влучний постріл?

Дядько помовчав, а потім дуже серйозно сказав мені:

— Дурний хлопчисько! Сподіваюся, що таких пострілів більше не буде. Жоден хороший мисливець не вбиває даремно тварин та птахів.

Ці слова я запам'ятав на все життя. З того часу я ніколи не вбивав заради забави.

Ми пройшли селище Сан-Чарльз на Міссурі. Окремі ферми поселенців траплялися рідше й рідше, і нарешті залишилися далеко позаду. У цих краях було багато великої дичини — головним чином білохвостих оленів, м'ясо яких нам подавали на обід. На заході сонця наш пароплав приставав до якогось острівця, і до темряви ми полювали в найближчому лісі і вбивали диких індиків, які вважалися ласою стравою. Втім, я ще не полював, а лише супроводжував мисливців.

У форті П'єр ми бачили багато індіанців із племені сіу. Цей форт, який раніше належав торговій компанії, був проданий Сполученим Штатам, і тепер у ньому стояли загони солдатів. Через два дні після відплиття з форту ми побачили перших бізонів: маленька череда бізонів-самців вийшла з річки на берег і помчала до пагорбів.

О четвертій годині пополудні на пароплаві зламалася кормова машина; треба було зайнятися лагодженням. Як тільки ми пристали до берега і дізналися, що залишаємось тут на ніч, дядько взяв рушницю і вирушив зі мною на полювання. Ліс, що тягнувся вздовж річки, мав завширшки близько кілометра. Між деревами густо розрослися кущі, крізь які ми не могли пробратися. Ішли ми стежками, прокладеними тваринами; ці стежки перетинали ліс у всіх напрямках. Я вирішив, що тут живуть тисячі тварин.

Там, де земля була волога, ясно вимальовувалися відбитки копит. Дядько показував мені сліди оленя, лося, бізона і пояснював, чим відрізняються одні сліди від інших. Розповів він також, що лапа гірського лева залишає відбиток майже круглий, а лапа вовка подовжений. Потім він мене проекзаменував:

— Як ти думаєш, чиї це сліди?

Секунду повагавшись, я відповів, що це відбитки копит бізонів.

— Правильно! — вигукнув дядько. — Сліди зовсім свіжі. Ходімо за ними!

У лісі було похмуро і тихо. Я думав про індіанців, які, можливо, нас вистежують; серце в мене сильно билось, я ледве переводив подих. Мені було страшно, кожную секунду я оглядався, чи хтось не гониться за нами, чекав, що з кущів вистрибне звір і роздере нас своїми гострими пазурами або індіанці пронижуть нас стрілами.

Але нізащо на світі я не зізнався б у боягузстві. Стиснувши зуби, я йшов за дядьком, не відстаючи від нього ні на крок. Коли він раптом зупинився, я налетів на нього і скрикнув з переляку: у мене майнула думка, що дядько побачив ворога і найгірші мої побоювання справджуються.

— Шш... — прошепотів він і, притягнувши мене до себе, показав уперед.

Ми були біля узлісся, а кроків за сто від нас нерухомо стояли на галявині три

бізони-самці. Які вони були великі і кудлаті! Мені здалося, що вони зовсім не мають шиї. Забувши про те, з якою метою ми прийшли сюди, я дивився на бізонів. Дядько простягнув мені рушницю і шепнув:

— Цілься в того, що стоїть далі. Це молодий жирний бізон. Цілься в спину нижче лопатки.

Я стиснув руками рушницю. Вона була дуже важка, і я завжди насилу її піднімав, але зараз мені здалося, що вона сама піднялася до мого плеча: тяжкості її я не відчув. Я спустив курок.

Коли розвіялася густа хмара диму, я побачив двох бізонів, що тікали; третій, погойдуючись, кружляв на одному місці; кров лилася в нього з рота. Не встиг я знову зарядити рушницю, як тварина тяжко впала на землю. Немов уві сні, я стояв і дивився на бізона; мені не вірилося, що я його вбив. Опритомнів я, коли дядько Веслі, похваливши мій влучний постріл, сказав, що тварина важить не менше тонни. Він змусив мене лягти на бізона, і я побачив, що не можу дотягнутися до його загривка, чи, вірніше, горба: бізон був завдовжки два метри.

Дядько показав мені, як треба здирати шкуру і розтинати на частини величезну тушу. М'ясники не впоралися б з цією роботою, не май вони при собі сокири, але в ті дні мисливці швидко та акуратно розтинали тушу звичайним мисливським ножом.

Насамперед дядько підігнув передні ноги бізона і витяг задні. Потім він узяв тварину за роги і повільно став повертати величезну голову, трохи підводячи в той же час усю тушу. Через хвилину бізон уже лежав на череві, підпертий головою, що упиралася в землю. Якби нам була потрібна шкура, дядько перевернув би тварину на спину, ногами вгору.

Зробивши надріз вздовж спини від голови до хвоста, він здер з обох боків шкуру і, підсунувши ножа знизу, підрізав її на череві. Тепер бізон лежав обдертий, спиною вгору, на чистій, розтягнутій на траві шкурі.

Найласішим шматком був так званий горб, або мовою мисливців — верхні ребра. Ребра ці підводилися на спині, утворюючи горб якраз над плечима, і були покриті товстим шаром жирного м'яса.

Дядько Веслі підрізав горб біля самої її основи, потім відрубав задню ногу бізона і, користуючись цією ногою як кийком, кількома ударами відокремив ребра від хребта і збив горб, що полетів на розстелену шкуру.

Спритно працюючи ножом, він відрізав ноги і поклав їх на чисту траву; розсік хребет близько третього ребра та відокремив задню частину туші; відокремив ребра від грудної кістки і збив їх із хребта все тією ж ногою-кийком. Тепер величезна туша була поділена на вісім частин. Нарешті дядько вирізав язык, зробивши попередньо надріз під нижньою щелепою.

— Готово! — вигукнув він. — Тепер ти бачив, як треба розтинати тушу. Повернемося на пароплав і покличемо людей, які допоможуть нам перенести м'ясо.

Подорож тривала. Бували дні, коли ми не бачили жодного індіанця. Все частіше траплялися нам стада бізонів, лосів, оленів; у цих краях тварини майже не боялися

людини. Минувши форт Кларк, ми прибули до одного з найбільших торгових фортів. Американської хутряної компанії — форту Юніон, розташованому на північному березі Міссурі, за вісім кілометрів від гирла річки Єллоустоун.

Будівництво цього форту розпочато було 1829 року і закінчено 1832 року. Будівлі були обнесені високим частоколом з двоповерховими бастіонами, звідки виглядали жерла гармат. Коли наш пароплав підходив до берега, у форті підняли прапор, заgrimів гарматний постріл, і натовп індіанців та службовців компанії вийшов нас зустрічати. Дядько Веслі та мене повели до двоповерхового будинку, де жили агенти та начальник форту.

Дядько Веслі вважався цінним працівником. Часто об'їжджав він торгові станції Далекого Заходу, що належали Хутряній компанії. Траплялося, що протягом кількох місяців він завідував якоюсь станцією, заміщаючи її начальника, який виїхав до Штатів. Після приїзду в форт Юніон дядько дізнався, що повинен їхати далі, у форт Бентон, начальник якого потребував його допомоги. У ті роки пароплави компанії ходили лише до форту Юніон, а товари, які призначалися для далеких торгових постів, перевозилися на плоскодонних суденцях — так званих "габарах" [1]

Лише влітку 1860 року було встановлено, що верхів'я річки судноплавне, й у липні "Чіппева" вперше відпливла у форт Бентон.

Коли ми приїхали у форт Юніон, на нас уже чекала габара "Мінні". На неї перевантажили з "Чіппеви" частину товарів: рушниці, амуніцію, тютюн, червону та синю тканини, мідний дріт, китайську фарбу кіновар та різні дрібнички. Коли закінчилася погрузка, ми рушили в дорогу. Габарою командував дядько Веслі. До складу команди входили два веслярі, кермовий, кухар, один мисливець зі своїм конем і тридцять французів з Канади, які мали тягнути наше суденце канатом на буксирі; їх називали кордільєрами. У крихітній каюті на кормі містилися два ліжка. На носі була щогла, і вітрило піднімали, коли віяв попутний вітер, що траплялося дуже рідко. Біля бортів суденця було по одному великому веслу, а на палубі валялися жердини — у разі потреби вони служили баграми. На носі стояла маленька гармата, а біля неї в ящику — картеч. Дядько сказав, що ми стрілятимемо з гармати, якщо на нас нападуть індіанці.

Від форту Юніон до форту Бентон було близько тисячі триста кілометрів. Ми сподівались пройти цю відстань за два місяці, але після першого дня плавання я вирішив, що ми навряд чи дістанемося до форту Бентон через два роки. З ранку до ночі кордільєри, вибиваючись із сил, тягли габару на буксирі. Шкода було дивитись на цих людей, що тягли довгу мотузку. Їм доводилося йти по пояс у воді; спотикаючись, брели вони по сипучому піску або бруді, в якому грузили по коліна. Часто вони зривалися з крутого берега та падали у воду; земля обсипалась у них під ногами. Вони пробиралися крізь колючі кущі, прокладали стежку вздовж берега або повинні були розчищати шлях для суденця в тих місцях, де нас затримували затонулі дерева і плавучі колоди.

Дня через два після відплиття з форту Юніон ми ледь не зазнали краху, і життя всіх нас висіло на волосині. У той час кордільєри йшли піщаною мілиною, що тягнулася вздовж крутого берега. Попереду біля води лежала величезна туша мертвого бізона,

об'їдена хижими звірами. Коли перший кордільєр підійшов до неї, з-за туші вискочив великий грізлі й рушив прямо на нього.

Злякані кордільєри кинули мотузку і з криками стрибнули в річку, бо не могли піднятися на крутий берег. Наше суденце, підхоплене швидкою течією, налетіло на затоплену колоду і нахилилося так сильно, що кінь, що стояв на палубі, скотився за борт і повис на мотузці. На щастя, колода не витримала натиску і тріснула; тоді веслярі підвели габару до берега. Тим часом грізлі переправився на протилежний берег і втік у ліс, а французи, мокрі з голови до ніг, стовпилися біля туші і голосно кричали і жестикулювали. Ми зрозуміли, що трапилося щось недобре. Веслярі залишилися на габарі, а решта вийшли на берег і побігли до групи кордільєрів. Ті розступилися, і ми побачили чоловіка, який лежав на піску і голосно стогнав. Ведмідь наздогнав його і покалічив, а потім, зляканий мабуть криками, кинувся в річку і поплив.

Пораненого перенесли на борт судна, де дядько вправив йому зламану руку і перев'язав. Мисливець врятував свого коня: стрибнувши в річку, він перерізав мотузку і разом з конем добрався до берега. Кордільєри знову взялися за мотузку, і ми рушили далі. Незважаючи на важку роботу, французи завжди були бадьорі та веселі. Вечорами, сидячи біля вогнища, вони співали пісні, але дядько їх зупиняв, боячись щоб спів не долинув до слуху індіанців. Весь екіпаж габари харчувався виключно м'ясом, запиваючи його чаєм. У дядька був ящик сухарів і кілька кілограмів борошна та цукру. Коли ці запаси скінчилися, він оголосив, що хліба я не побачу до Різдва. Але мене це не налякало: якщо здорові, сильні люди можуть жити одним м'ясом, отже, і я не постраждаю від м'ясної дієти. Річка звивалася, як змія, серед рівнин. Якби можна було йти сухоходом, ми скоротили б відстань у кілька разів. Іноді ми з дядьком висаджувалися на берег, полювали в лісі, а потім чекали на габару за найближчим поворотом річки. Ось тоді я вбив першого оленя, лося, а також кількох бізонів.

Але дядько Веслі рідко залишав судно. Він ніс відповідальність за цілість габари та вантажу; за цей вантаж компанія розраховувала отримати цінного хутра на сто тисяч доларів. Коли я навчився поводитися з рушницею, дядько дозволив мені супроводжувати мисливця Батіста Рондена, який щодня вирушав на пошуки дичини.

Батіст Ронден, мрійливий креол із Луїзіани, не знав жодного ремесла. Батьки хотіли дати йому освіту, але він, за його словами, змалку відчував ненависть до книг. Коли йому довелося заробляти на життя, він вступив на службу до Шуто і зобов'язався забезпечувати дичиною команду суден, що ходили Міссурі.

На полювання ми вирушали з ранку. Я сідав позаду Батіста на старого смирного коня, і ми їхали вздовж берега, видивлячись дичину. Дичини було багато, але вбивали ми тільки тих тварин, які були неподалік річки; потім судно приставало до берега, і м'ясо переносили на борт.

Вистежуючи дичину, ми не забували про індіанців, досліджували всі стежки та мілини і з високих скель оглядали околиці. Індіанці вселяли жах кордільєрам, загони їх часто нападали на судна.

Якось увечері ми причалили до берега кілометрів за сім від гирла річки Мушлі. За

словами дядька, дослідники так назвали цю річку, тому що знайшли на околицях її багато викопних мушель.

Наступного ранку Батіст осідлав коня, і ми вирушили на полювання, як тільки кордільєри взялися за мотузку.

Ми поїхали до гирла річки Мушлі. На річці Міссурі, якраз навпроти місця впадання в неї Мушлі, виднівся порослий лісом острівця. Попереду ми побачили маленьку череду антилоп, а на протилежному березі Мушлі, ближче до Міссурі, паслися сотні дві бізонів. Бізони були так далеко від нас, що ми сміливо під'їхали до річки, переправилися через неї і зупинилися на узліссі. Тут Батіст наказав мені чекати на нього, а сам, припавши до землі, поповз до бізонів. Мені було страшно одному. На прибережному піску я бачив свіжі відбитки лап грізлі, а грізлі вселяли мені непереборний страх. Я не смів зійти з коня й набрати суніці, що росла на галявині.

Хвилини здавались мені годинами. Батіст зник у кущах. Піднявшись на стременах, я бачив тільки спини бізонів, що паслися. Раптом плескіт води в річці за моєю спиною змусив мене здригнутися і швидко озирнутися.

Між деревами і кущами були широкі просвіти, і те, що я побачив в один із цих просвітів, здалося мені страшнішим за десять грізлів: до берега, прямуючи до мене, йшов по пояс у воді індіанець. Його обличчя було пофарбоване червоною фарбою, із синіми смугами на щоках. Я помітив, що одяг в нього зроблений зі шкіри, у лівій руці був щит, а в правій — лук і кілька стріл.

Все це я роздивився за одну секунду. Десь неподалік, праворуч від мене, тріснула гілка. Швидко повернувши голову, я побачив другого індіанця, який натягнув тятиву лука і цілився в мене. З жахом я закричав і вдарив коня стволем рушниці. Він рвонув вперед, і це врятувало мені життя. Стріла прорізала рукав моєї куртки; я відчув біль у руці вище ліктя.

Я голосно кликав на допомогу Батіста, спрямовуючи коня прямо в кущі. Озирнувшись, я побачив, що загін індіанців, вийшов з лісу біля річки і біжить до мене. Попереду з'явився димок, що вирвався з рушниці Батіста; пролунав постріл, і череда бізонів помчала на захід, до пагорбів. Я сподівався наздогнати мисливця і втекти з ним удвох на старій шкапі від піших індіанців. Але за хвилину надія ця зникла. Стадо бізонів раптом круто повернуло назад до річки; його злякав другий загін індіанців, що розташувався біля підніжжя пагорбів. Побачивши нас, вони перейшли в наступ, і я почув їхній бойовий клич. Вони перегороджували нам шлях на південь, а шлях на північ був відрізаний річкою Міссурі.

Я пришпорив старого коня, твердо вирішивши наздогнати Батіста і померти разом з ним, але індіанці, що спустилися з пагорбів, уже наздоганяли мисливця. Я бачив, як він підняв рушницю, вистрілив, а потім повернувся і, пробігши кілька кроків, стрибнув з урвища в річку. Але на краю урвища він зупинився і підняв руку, наказуючи мені повернути назад.

Повернути назад! Я звик його слухатися і зараз же зупинив коня. Але, озирнувшись, я побачив, що кроків триста — не більше — відокремлюють мене від

індіанців. У розпачі я вигукнув:

— Що мені робити? Що мені робити? Куди тікати?

Не знаю, навіщо я кричав. Ніхто не міг мені відповісти, дати пораду чи прийти на допомогу. Часто я помічав, що в хвилину небезпеки людина вголос розмовляє сама з собою. Чому Батіст наказав мені повернути назад, хоч ззаду наступали індіанці? Мабуть, я не зрозумів його знаку. Ясно, що врятуватися я міг, лише наслідуючи його приклад і стрибнувши в річку.

Пришпорюючи коня п'ятами і рушницею, я погнав його до річки, але не до того крутого урвища, з якого стрибнув Батіст, а навскіс, до мису, що врізався в Міссурі неподалік гирла Мушлі. На березі я зупинив коня і глянув вниз; біля самої води росли верби, ґрунт був болотистий; я зрозумів, що зав'язну тут разом з конем.

Я озирнувся. Індіанці, що спустились з пагорбів, зупинилися, але загін, що насувався з боку річки Мушлі, біг прямо до мене. Тепер між двома загонами утворився широкий прорив. Круто повернувши коня, я поскакав геть від річки на південь до прориву. Обидва загани відразу вгадали мій намір і спробували зімкнути ряди. Безжально поганяв я коня; він ніби розумів, чого я від нього хочу, і мчав що духу. Відстань між двома загонами була кроків триста, а мене відділяли від прориву чотириста, але мій кінь біг набагато швидше, ніж вороги.

Гучними криками індіанці підбадьорювали один одного. Я бачив їхні розфарбовані обличчя, їхні блискучі очі. Відстань між загонами зменшувалася. Індіанці відкрили по мені стрілянину, але я навіть не намагався відстрілюватись. Ненависті до ворогів я не відчував — мені було страшно.

Я розумів, що їм мене не наздогнати. Низько пригнувся я до шиї коня, щоб не служити мішенню. По обидва боки гриміли постріли, дзижчали стріли. Одна стріла вдарилася в мою рушницю, відскочила від неї і подряпала мені руку. І цієї хвилини я проскочив між двома загонами.

Довго ще я поганяв коня, поки не зрозумів, що небезпека минула. Тоді я повернув до річки Мушлі, переправився через неї і поскакав берегом Міссурі назустріч габарі.

Побачивши мене, кордільєри здогадалися, що щось трапилось, і зупинилися. Судно пристало до берега, і я верхи в'їхав прямо на палубу. Я був такий зляканий, що ледве міг говорити. Вислухавши мою безладну розповідь, дядько наказав усім кордільєрам піднятися на борт; через кілька хвилин ми перетнули річку, і кордільєри, висадившись на протилежний берег, знову взяли за мотузку.

Стерновий, старий, випробуваний працівник, пішов попереду розвідником, а дядько Веслі зайняв його місце біля стерна. Наново зарядили гармату, і біля неї поставили одного з веслярів. Я з тривогою думав про Батіста. Дядько мене заспокоював, але я був певен, що більше ми його не побачимо.

Години за дві ми підпливли до острова, що лежав проти гирла Мушлі, і раптом — о, диво — з кущів, що оточували острів, вийшов Батіст; знаками він попросив взяти його на борт. Дядько послав за ним ялик. Піднявшись на палубу, він кинувся до мене, обійняв і, поплескавши по спині, вигукнув:

— Хоробрий хлопче! Ну що? Цілий і неушкоджений? Відбувся подряпиною на руці? Дрібниці! Розкажи мені, як тобі вдалося врятуватися.

Але цієї миті до мисливця підійшов дядько Веслі, і мені довелося відкласти розповідь про мої пригоди. Пізніше я дізнався від Батіста, що на нас напали індіанці племені крі, які, мабуть, рухалися на південь, щоб напасти на індіанців кроу і відібрати у них коней.

Ми минули острів. Батист показав мені високу скелю, з якої він стрибнув у річку. Раптом з кущів біля краю прірви вибігли індіанці і почали в нас стріляти. Але ми знаходилися на відстані трьохсот-чотирьохсот кроків від скелі, і кулі не влучали в ціль.

Дядько Веслі кинувся до гармати, повернув її дулом до берега і вистрілив. Чимало картечі впало у воду або зрило крутий схил яру, але все ж таки частина її потрапила в саму гущу ворожого загону. Індіанці втекли, і більше ми їх не бачили.

Вище гирла річки Єллоустоун починалися так звані "безплідні землі". З кожним пройденим нами кілометром береги ставали величнішими і мальовничішими. На мене таке сильне враження справляли грандіозні стрімчаки, що я був буквально пригнічений і не міг відірвати очей від берегів. За кожним поворотом річки з'являлися білі й сірі замки, що піднімалися високо над берегом, жахливі бані та башти, створені самою природою з піщаника, що вивітрився. Здавалося, ми пливемо повз середньовічні міста; ось-ось — чекав я — з дверей веж і замків вийдуть чоловіки та жінки у середньовічних костюмах.

До форту Бентон ми прибули рівно через три місяці. На нашу честь підняли прапор та вистрілили з гармати. Службовці форту, а також п'ять тисяч індіанців племені Чорноногих юрмилися на березі. Ніколи ще не бачив я стільки багато індіанців. Чоловіки та жінки були високого зросту і дуже гарні. Я помітив, що одяг їх зроблений із дубленої шкіри, а довге волосся акуратно заплетене в коси. Багато хто, вітаючись з дядьком Веслі, тиснули йому руки і, здавалося, раді були його бачити.

Дядько привітався з начальником форту Кульбертсоном, той поплескав мене по плечу, і ми разом попрямували до форту. Коли ми входили у ворота, назустріч нам вибігла висока гарна індіанка в ситцевій сукні, картатій шалі та вишитих мокасінах. На мій великий подив, вона кинулася до дядька Веслі і поцілувала його. Але ще більше я здивувався, коли побачив, як зрадів дядько. Сказавши індіанці кілька слів, яких я не зрозумів, він звернувся до мене:

— Томасе, це твоя тітка. Сподіваюся, ви будете друзями.

Від несподіванки я так розгубився, що ледве міг вимовити:

— Добре, дядьку.

Жінка з усмішкою повернулася до мене, обняла мене, поцілувала, почала гладити по голові, примовляючи щось мовою чорноногих. Голос у неї був напрочуд чистий і мелодійний. Дядько переклав її слова:

— Вона каже, що намагатиметься замінити тобі матір. Просить, щоб ти її любив і завжди звертався до неї за допомогою та порадою.

Не знаю, чому я з першого погляду відчув симпатію до цієї індіанки; мабуть, голос

Її і лагідна посмішка відразу зламали мою боязкість і недовіру. Я схопив її за руку і, посміхаючись крізь сльози, притулився до неї. Слідом за дядьком Веслі та його дружиною я ввійшов до кімнати, що знаходилася в дальньому кінці довгої будови з глини, що замикала форт зі східного боку. Тут, за словами дядька, ми мали жити протягом найближчих місяців.

Кімната була дуже затишна, і я відчув себе, як удома. Навпроти дверей я побачив великий камін із каменю, над ним висіли на гачках рушниці, порохівниці та патронташі. Два вікна, що виходили надвір, пропускали багато світла. Перед каміном стояв диван, покритий шкурами бізонів. На полицях у кутку були розставлені тарілки та кухонний посуд. Далекий кінець кімнати, відокремлений перегородкою, служив спальнею. Дядько мені сказав, що спати я буду на ложі зі шкур, під вікном, праворуч від дверей.

Наступного дня дядько показував мені форт і знайомив з службовцями — агентами, кравцями, теслями, ковалями, приказчиками. Всі будівлі форту були з каменю та саману. Біля головних воріт стояли три довгі будівлі, що замикали двір з трьох боків; будівля, що була зі східного боку, була двоповерховою. Висока стіна з воротами захищала форт з півдня, виходила до річки і примикала до задніх стін будинків. У північно-західному та південно-східному кутах форту височіли двоповерхові бастіони з гарматами.

Надвечір розвантажили габару, внесли до будинку наші скрині та розпакували речі. Мої підручники та книги, які належали матері, ми розставили на полицях, і того ж вечора я під керівництвом дядька Веслі взявся за навчання. Наступного року я мав вступити до школи.

Навряд чи якомусь хлопцю жилося краще, ніж мені, у цьому форті, далеко за межами цивілізованого світу. Кожен день приносив нові враження. Сотні індіанців приходили у форт обміняти хутра на товари. Я знайомився з ними, вивчав їхню мову та звичаї. У цьому мені допомагала Тітакі (Жінка-пташка), дружина дядька. Вона не мала дітей, і мене вона любила, як сина. В її очах я був мало не досконалим: хоч би що я робив, все було добре. Вона дарувала мені одяг з дубленої шкіри та мокасини, які прикрашала візерунками з голок дикобраза, пофарбованих у яскраві кольори. Це був святковий одяг, але я користувався кожною зручною нагодою, щоб одягнути його і прогулятися двором, викликаючи заздрість усіх хлопчиків-індіанців.

Швидко пролетіла зима. З настанням весни дядько почав говорити про те, що мені час їхати до Сент-Луїсу, а звідти — до штату Коннектикут, до подружки моєї матері, яка мала подбати про мою освіту. Дядьку я не заперечував, але вів довгі розмови з тіткою Тітакі. Якось увечері ми з нею вдвох повели атаку на дядька і довго переконували його не відсилати мене з форту. Ми наводили такі вагомні докази і зрештою так гірко розплакалися, що дядько пішов на поступки і більше не говорив про мій від'їзд.

Постійним нашим гостем був племінник Тітакі, хлопець старший за мене на кілька років. Звали його Пітамакан — Орел, що біжить. Ми одразу сподобалися один одному і незабаром потоваришували. Індіанці — принаймні індіанці племені Чорноногих —

вкладають у слово "друг" сенс глибший, ніж ми, білі. Друзі-індіанці залишаються друзями до кінця життя та майже ніколи не сваряться. Не сварилися й ми з Пітамаканом.

І дядько Веслі та дружина його раділи нашій дружбі.

— Пітамакан — чесний, добрий і сміливий хлопець,— казав мені дядько. — Він успадкував усі найкращі якості свого батька, великого воїна, та й мати його славна жінка. Постарайся бути гідним його дружби.

Якщо не брати до уваги Батіста Рондена, який постачав форт дичиною, Пітамакан був єдиною людиною, з якою мені дозволяли полювати на бізонів та інших тварин, що блукали навколишніми рівнинами. Полювання, прогулянки, навчання заповнювали день, і мені здавалося, що час летить надто швидко. Минуло чотири роки, а я жодного разу ще не відходив далі, ніж на сім-вісім кілометрів від форту. Заповітним моїм бажанням було з'їздити до Скелястих гір. З високих пагорбів на північ і на південь від річки чітко видно були одягнені соснами схили їх та гострі вершини.

2. ЗУСТРІЧ З КУТЕНАЇ.

Восени 1860 року мені випала нагода здійснити мою мрію. Короткі Шкури — так називався один із кланів племені [2] Чорноногих, вождем якого був батько Пітамакана Білий Вовк (Ма-куї-ї-ксик-сінум),— задумали полювати бобрів біля підніжжя Скелястих гір, і, на мою превелику радість, дядько відпустив мене з ними.

У клан Короткі Шкури (І-нук-сік) входило близько шестисот людей, що жили у дев'яноста вігвамах. Вони володіли кількома тисячами коней. І ось настав довгоочікуваний день. Нарешті клан знявся з табору, мальовнича процесія змією поповзла по рівнинах. В'ючні коні тягнули вігвамні жердини, деякі з них були навантажені шкіряними розфарбованими мішками та сумками дивної форми.

На привал ми розташувалися на березі річки Тетон. Спав я у вігвамі Білого Вовка, на ложі з бізонових шкур.

Одним із найзручніших жител, які можна переносити з місця на місце, є індіанський вігвам. Зазвичай вігвам робиться з шістнадцяти великих бізонових шкур, видублених і зшитих разом нитками з сухожиль. Ця зовнішня "покришка" вігвама мала форму конуса і натягувалася на довгі тонкі жердини; нижній її край прибивали кілочками, причому між нею і землею залишали простір заввишки десять-дванадцять сантиметрів. З внутрішньої сторони було натягнуто шкіряну "підкладку". На висоті півтора метра від землі її прив'язували мотузками, до вігвамних жердин. Нижній край підкладки був придавлений до землі вантажем, що ним слугували важкі сумки та мішки із запасом їжі та домашнім начинням. Між покришкою та підкладкою залишався вільний простір для циркуляції повітря. Холодне повітря, проникаючи у вігвам, виходило разом із димом від багаття в дірку, зроблену у верхній частині покришки. Але знизу підкладка захищала від холодного повітря, і у вігвамі було тепло навіть у сильні морози.

Повільно підіймалися ми до верхів'я річки Тетон, і через три-чотири дні розкинули табір біля підніжжя Скелястих гір. Тут ми прожили кілька тижнів, поки мисливці не

виловили майже всіх бобрів, що водилися в річці Тетон і її притоках. У Пітамакана і в мене було дванадцять капканів, і ловом бобрів ми займалися спільно.

Від річки Тетон чорноногі рушили на північ до річки Дюпуї, звідти — до річки Два Талісмана і, нарешті, до річки Крутий Берег. Тут бобрів було мало. Ми з Пітамаканом зробили промах: вирушили першого дня на полювання. Тільки наступного дня ми пішли розшукувати місце, де розставити наші пастки, але виявилось, що інші ловці вже зайняли всі найкращі місця біля гребель, зведених бобрами.

Ми пішли південним берегом річки і після полудня дісталися глибокого каньйону [3], де не було ніяких гребель і мазанок, збудованих бобрами. Що нам залишалося робити? Ми хотіли принести до форту п'ятдесят бобрових шкур, і нам не вистачало тринадцяти, а індіанці хотіли повернутися з річки Крутий Берег назад у форт Бентон.

Ми присіли відпочити біля краю стежки, що тяглася вздовж схилу гори над каньйоном. Раптом Пітамакан вигукнув:

— Слухай, ми ще спіймаємо тринадцять бобрів! Бачиш цю стежку? Вона веде через Спинний Хребет Світу [4], і прокладена племенами, що живуть по той бік Хребта, — плоскоголовими та кутенаї. Цією стежкою вони спускаються з гір на наші рівнини і полюють на наших бізонів. Ти бачиш, що цього літа ніхто не ходив цією стежкою, та й тепер ніхто не пройде, бо насувається зима. Там, за гірським хребтом, багато річок та струмків, і, звичайно, у них водяться бобри. Завтра ми туди вирушимо, і за кілька днів у нас набереться п'ятдесят шкурок.

Цей план мені сподобався. Залишивши пастки на стежці, ми повернулися до табору, щоб приготуватися до подорожі. Звичайно, ми вирішили піти потай, ні слова не сказавши Білому Вовку, який міг завадити нашій витівці. В сутінках ми прив'язали неподалік табору двох коней і непомітно наповнили порохом і кулями наші патронташі та порохівниці. Ми прокинулися на світанку, коли всі ще спали. Взявши з наших лож дві важкі бізонові шкури, ми тихенько вийшли з вігваму, осідлали коней і рушили в дорогу. Снідали ми сушеним м'ясом і бізонячим жиром. Стежка привела нас до того місця, де ми залишили пастки. Захопивши їх, ми поїхали далі. Підйом був легкий, і до полудня ми піднялися на вершину хребта. Далі стежка тяглася вздовж вузького гребеня, що з'єднував хребет із високою горою. З півдня гребінь цей зривався в прірву, а вершина його нагадувала лезо зазубреного ножа, і тут не можна було ні пройти, ні проїхати. Північний схил, більш пологий, був всіяний камінням, а за вузькою смугою зяяла прірва.

Ось цим пологим схилом і проходила стежка, але зараз її не було видно: давно тут ніхто не проїжджав, і сліди копит стерлися. Я стояв і дивився, як скочуються з схилу каміння та грудки глини. Здригнувшись, запропонував я Пітамакану повернутися, але він і чути про це не хотів.

— Я вже бував тут раніше, — сказав він, — і знаю, що треба робити. Я прокладу стежку, якою ми поведемо коней.

Взявши довгий і вузький камінь, він почав довбати стежку вздовж схилу, скидаючи в прірву шматки глини. Я напружував слух, але не чув, як вони вдарялися об дно

прірви. До найближчого виступу було не менше ста кроків, але Пітамакан швидко пройшов цю відстань і повернувся до мене.

Прокладена ним стежка придатна була швидше для койотів, ніж для коней, але Пітамакан заявив, що вона досить широка, і сміливо повів свого коня. Мені нічого не залишилося, як прослідувати за ним. Коли частина шляху була пройдена, задні ноги мого коня зісковзнули з вузької стежки, і він ледь не покотився схилом. Намагаючись допомогти йому, я потяг за повід, але земля почала обсипатися у мене під ногами. Побачивши це, Пітамакан прискорив кроки, а потім побіг разом зі своїм конем, крикнувши мені, щоб я наслідував його приклад.

Ніколи не забуду цього переходу! І я і мій кінь вибивалися з сил, намагаючись утриматися на вузькій стежці. Каміння зривалося у нас з-під ніг, і земля обсипалася, куди б ми не ступили. Коли нарешті ми дісталися до виступу, де чекав на нас Пітамакан, мій кінь був змилений, а я обливався потом.

Пітамакан, який стежив за моєю відчайдушною боротьбою, тремтів усім тілом. Обличчя його посіріло, як попіл. Притягнувши мене до себе, він, задихаючись, промовив:

— О, я думав, що ти не дістанешся сюди! А я не міг тобі допомогти! Я мусив стояти і дивитися! О, це моя вина! Треба було зробити стежку ширшою. Ми посідали на землі, і Пітамакан розповів мені, що після першого снігопаду ніхто — ні людина, ні кінь — не може тут пройти, бо достатньо зробити крок, щоб спричинити сніговий обвал. Якось узимку на цій стежці загинули троє чорноногих. Снігова лавина захопила їх у прірву, а супутники їх стояли і безпорадно дивилися на загибель товаришів.

— Коли ми підемо назад, — додав Пітамакан, — я прокладу тут широку стежку, хоча б мені довелося працювати цілий день.

Відпочивши, ми обігнули гору і немовби потрапили в інший світ. Навколо здіймалися гігантські гірські вершини, схили їх були покриті льодом. Як я дізнався згодом, то були льодовики.

Західне передгір'я різко відрізнялося від країни, що лежить на схід від Склеястих гір. Не було тут безмежних рівнин, темний вічнозелений ліс покривав схили гір та ущелин. І повітря здалося нам іншим: вологе, важке, воно було просякнуте ароматом рослин, які зустрічаються тільки в сирому кліматі.

Спускаючись з виступу на виступ, ми на заході сонця підійшли до Солоних Джерел. Так назвав це місце мій друг. Далі цих джерел він ніколи не бував.

На світанку ми поїхали далі. Нам хотілося якнайшвидше спуститися в долину, де можна було знайти бобрів.

Стежка привела нас до річки, облямованої тополями та вербами; вербова кора — улюблена їжа бобрів. Очевидно, тут водилися бобри, але ми вирішили спуститися до низин, сподіваючись, що там лов піде швидше. Незадовго до заходу сонця ми виїхали на галявину, перетнуту річкою. Тут була трава для наших коней, а наприкінці галявини ми побачили маленький став і п'ять мазанок, збудованих бобрами.

— Ось потрібне для нас місце, — сказав Пітамакан. — Прив'яжемо коней і

постараємось вбити оленя. Поспішаймо! Скоро стемніє.

Ми хотіли в'їхати в ліс, щоб розсідлати коней, як раптом почувся тупіт і тріск зламаних гілок. Ми завмерли, тримаючи наготові рушниці. Ми думали, що на водопій іде стадо лосів. Але ми помилилися. За хвилину на галявину виїхали тридцять-сорок індіанців — чоловіків, жінок та дітей. Помітивши нас, чоловіки поскакали у наш бік.

— Це кутенаї! — вигукнув Пітамакан. — Нам від них не втекти! Не стріляй! Я думаю, вони нас не чіпатимуть. Тільки не лякайся! Прикинься, що тобі не страшно.

Нас оточили воїни — високі м'язисті люди. Довго роздивлялися вони нас, не кажучи ні слова. Було щось зловісне в цьому мовчанні, і мені вартувало значних зусиль щоб сидіти нерухомо в сідлі. Мовчання порушив їхній вождь.

—Ін-іс-сат! (Зійдіть з коней!) — скомандував він на мові чорноногих, і ми знехотя підкорилися.

Воїни також зістрибнули з сідел і, за наказом вождя, забрали все, що в нас було. Один із них заволодів моєю рушницею, другий патронташем, третій зірвав з мене пояс, до якого були підвішені ніж і мішечок з кременем, кресалом і трупом. Вождь та ще один воїн схопили за повіді наших коней. Ми втратили всі наші речі, нам залишили тільки одяг.

Подивившись на нас вождь розреготався, і його приклад наслідували всі кутенаї. Потім, наказавши їм замовкнути, вождь, перекручуючи слова, сказав на мові чорноногих:

— Ви обидва — ще хлопці, і ми вас не вб'ємо. Повертайтеся до свого вождя і скажіть йому, що ми нікому не дозволяємо ловити наших бобрів,— так само, як люди рівнин не дозволяють нам полювати на бізонів. Тепер ідіть.

Ми повернулися і побрели галявиною. Один із воїнів пішов за нами і кілька разів вдарив Пітамакана нагайкою по спині. Пітамакан заплакав — не від болю, а від образи, за яку не міг помститися.

Озирнувшись, ми побачили, що кутенаї перетнули галявину і зникли в лісі. Приголомшені нещастям, що спіткало нас, ми мовчки йшли старою стежкою. Стемніло, пішов дощ, вітер завив у лісі. Похитуючи головою, Пітамакан похмуро сказав:

— Якщо в цю пору року дощ ллє в долині, значить у горах снігопад.

Ми зголодніли, у нас не було ні їстівних припасів, ні зброї, ми не могли розвести багаття, бо кутенаї забрали у нас кремінь і труп. А якщо Пітамакан мав рацію, якщо в горах випав сніг і зима вступила у свої права, загибель наша неминуча. Я згадав розповіді старих мисливців, які говорили, що в Скелястих горах зима часто починається у жовтні. А тепер уже був листопад!

— Пітамакан, ми загинули! — вигукнув я.

Замість відповіді він затягнув "пісню койота" — мисливську пісню, яка, на думку чорноногих, приносить щастя.

3. ВОГОНЬ, З'ЯВИСЯ!

— Не сумуй,— сказав мені Пітамакан, доспівавши пісню. — Можливо, ми й не загинемо. Насамперед нам треба сховатися від дощу. Подивимося, чи немає печери

там, нагорі, біля підніжжя скель.

Звернувши зі стежки, ми стали підніматися по крутому схилу долини до підніжжя скель. Нас обдавало водою з кущів, крізь які ми прокладали дорогу. До підніжжя майже прямовисної кам'яної стіни, що підіймалася високо над вершинами сосен, було кілька сотень кроків, але коли ми дісталися мети, спустилася ніч. Гряда каміння перегородила нам шлях, і ми на секунду зупинилися, не знаючи, в який бік іти.

— Звичайно, підемо в напрямку дому, вирішив Пітамакан і, обігнувши купу уламків, підійшов до скелястої стіни.

Тут ми знайшли маленьку печеру і зазирнули в неї, але було так темно, що ми нічого не могли розгледіти. Я почув, як Пітамакан потягнув носом повітря.

— Чим тут пахне? — Запитав він мене.

— Вогкістю та мокрим листям, — відповів я.

— А мені здається, що тут пахне ведмедем, — прошепотів Пітамакан.

Ми обоє позадували і відповзли подалі від страшної печери. Дощ перейшов у зливу, вітер посилювався і шмагав по обличчю, в лісі стогнали і рипіли дерева, з тріском падали на землю старі сухі сосни. Страшна була ніч.

— Далі ми йти не можемо, — сказав Пітамакан. — Може, я помилився. Ведмеді забираються в барліг не раніше, ніж випаде сніг. Повернемося і подивимося, чи є там ведмідь.

Ми повернулися до печери, опустили навшпиньки і, втягнувши ніздрями повітря, в один голос вигукнули:

— Кіаю! (Ведмідь!)

— Але запах слабкий, — додав Пітамакан. — Можливо, він залишився з минулої зими. Запах ведмедя тримається довго.

Я промок до кісток і тремтів від холоду. Клацаючи зубами, я промовив;

— Увійдемо!

Пробіралися ми в печеру повзком, часто зупиняючись і прислухаючись. Раптом ми натрапили на купу сухої трави, гілок і листя, що зашурхотіло під нашими руками.

— Брате, ми врятовані! — радісно вигукнув Пітамакан. — Ведмідь тут був і приготував собі ложе на зиму. В місяць Спадаючого Листя вони завжди готують собі ліжко. Зараз його тут немає, але якщо він прийде, ми закричимо і злякаємо його.

Повзаючи по печері, ми обмацували стіни і стелю поки не переконалися, що наша нова оселя дуже невелика. Потім ми зарилися в суху траву і листя, притиснулися один до одного і незабаром перестали тремтіти.

Зігрівшись, ми обговорили наші пригоди, вигадуючи, як нам виплутатися з біди. Ми вирішили йти слідами наших ворогів і, знайшовши їхній табір, розробити подальший план дій - можливо, нам вдасться повернути все, що вони в нас забрали.

Нарешті ми заснули. Прокинувшись першим, я побачив, що йде сніг. Я швидко розштовхав Пітамакана, і ми вдвох підповзли до виходу з печери. Сніговий покрив був завтовшки з чверть метра, і сніг падав такими густими пластівцями, що я ледве міг розгледіти вершини найближчих сосен. Було не холодно, можливо, два-три градуси

нижче точки замерзання, але наш сирий одяг прилягав до тіла, наче крижаний панцир. Клацаючи зубами, ми заповзли вглиб печери.

— Тепер, коли випав сніг, немає сенсу шукати кутенаї, — сказав я.

— Правильно! — погодився Пітамакан. — Вони побачать наші сліди на снігу і швидко нас наздоженуть.

Він замовк і навіть не хотів відповідати на запитання. Притих і я, але не надовго. Тривога моя зростала з кожною хвилиною, я не міг мовчати.

— Чи не краще нам зараз же вирушити в дорогу? — Запропонував я. — Спробуємо перейти через гірський хребет.

Пітамакан похитав головою.

— Жодна людина не може перейти через гори, доки не настане літо. Нас застала зима. Дивись, тут сніг доходить нам до колін, а там, нагорі, ми загрузнемо по самі плечі.

— Отже, ми тут помremo! — вигукнув я.

Замість відповіді, він знову затягнув пісню койота. Глухо й тужливо звучав його голос у маленькій низькій печері. Кілька разів проспівав він цю мисливську пісню. Мені стало страшно, я хотів, щоб він перестав співати, але, придивившись до його обличчя, я побачив, що він зосереджено про щось думає. Можливо, спів допомагав йому зібратися з думками. Нарешті він обірвав пісню і з усмішкою повернувся до мене.

— Тепер я знаю, що ми маємо робити!

— Що ж? Говори швидше, — попросив я.

Замість відповіді він запитав мене:

— Як по-твоєму, чого ми найбільше потребуємо?

— Звісно, їжі, — відповів я. — Я вмираю з голоду.

— Я так і знав, що ти так скажеш! — вигукнув Пітамакан. — Ви, білі, тільки й думаєте, що про їжу! Вранці ви їсте, опівдні їсте і на заході сонця знову наїдаєтеся досхочу. Якщо трапиться вам пропустити обід чи вечерю, ви кажете, що вмираєте з голоду. Ні, брате, зараз ми не потребуємо їжі. Ми можемо жити без їжі тижнів два-три, а довгий піст нам не зашкодить.

Я йому не повірив: я думав, що людина може прожити без їжі лише кілька днів.

— Так, не м'ясо нам треба, а вогонь, — вів далі Пітамакан. — Ми помremo, якщо вийдемо з печери і промокнемо, а потім ніде буде зігрітися і висушити одяг.

— Ну що ж? Доведеться нам лежати тут і чекати, доки сніг не розтане, — сказав я. — Без кременю та кресала нам не добути вогню.

— Тоді ми пролежимо тут до літа. Ця країна не схожа на наші рівнини. У нас сніг випадає і тане кілька разів протягом зими, а тут сніговий покрив лежить усю зиму, доки не піде Творець Холоду, переможений Сонцем.

Він був правий. Я згадав, як дядько сказав мені одного разу, що Скелясті гори перегороджують теплому вітру чинук [5] шлях на захід. Тоді я вигадав інший план.

— Ходімо до кутенаї і попросимо їх дати нам притулок.

— Вони нас відшмагають і проженуть, а можливо, й вб'ють. Ні, до них ми не підемо,

— рішуче сказав Пітамакан. — Не сумуй, вогонь ми добудемо.

Вгадавши мої думки, він додав:

— Я бачу, ти не віриш, що я можу добути вогонь. Ну, так слухай! Вогонь у нас був задовго до того, як прийшли ви, білі, і принесли нам кремінь та кресало. Я ніколи не бачив, як індіанці добували його старим способом, бо мій народ отримав кремені від білих ще до мого народження. Але я часто чув розповіді старих і думаю, що мені вдасться добути вогонь. Це дуже просто. Ти береш маленьку суху тверду паличку довжиною з держак стріли і обертаєш її, тримаючи між долонями, або закріпивши тятивою лука, швидко рухаєш лук, як пилку, змушуючи паличку обертатися. Кінець її вставляється в отвір, просвердлений у шматку сухого дерева. Навколо цього отвору слід покласти шматки сухої березової кори. Паличка, що обертається, нагріває шматки кори, і вони спалахують.

Хоча я й погано зрозумів це пояснення, але мені здалося, що Пітамакан справді може добути вогонь. Він вирішив зробити цю спробу, коли скінчиться снігопад, бо боявся, що ми захворіємо, якщо блукатимемо лісом, з ніг до голови обліплени снігом.

У ведмежому барлозі ми пролежали цілий день. Надвечір хмари розвіялися, але стало набагато холодніше. На щастя, одяг наш висох, проте ми тремтіли від холоду і вночі не стулили очей.

У темряві ми почули тихі кроки снігом. Якась тварина пробиралася до нашої печери. Що якщо це ведмідь, який згадав про своє тепле ліжко? Ми перешіптувалися, прислухаючись до кроків. Чорного ведмеда ми не боялися: ці боягузливі тварини ніколи не нападають на людину, але, можливо, господарем печери був не чорний ведмідь, а грізлі! Ми обидва наслухалися розповідей про цього страшного звіра. Минулого літа одна жінка пішла в ліс по ягоди і була ним роздerta.

Коли кроки наблизилися до печери, ми з Пітамаканом стали кричати на все горло. Кричали ми до хрипоті, потім замовкли і почали прислухатися. Все було тихо. Звір, злякавшись нас, пішов, але ми не могли заснути: ми боялися, що грізлі блукає десь поблизу і, чого доброго, залізе в нашу печеру.

Розвиднілося, але сонце довго ще не показувалося через гігантські гірські вершини, які перегороджували нам шлях до рівнин. Ми втомилися лежати нерухомо, нам дуже хотілося вийти з печери і розім'яти ноги, але ми терпляче чекали, поки сонячні промені не зігріють повітря. Напередодні я був голодний, як вовк, а зараз майже не відчував голоду, і Пітамакан мені сказав, що скоро я й думати забуду про їжу.

— Але ж не можемо ми нічого не їсти до самого літа! — вигукнув я.

— Звісно, не можемо. Як тільки я добуду вогонь, ми підемо на полювання, а потім влаштуємо зручну оселю. О, скоро ми тут заживемо, як у себе вдома!

— А кутенаї? — заперечив я. — Вони прийдуть і проженуть нас чи вб'ють.

— Зараз кутанаї поспішають піти подалі від гірського хребта. Сюди вони взимку не повернуться.

Ми підповзли до виходу з печери і переконалися, що вночі нас справді відвідав

ведмідь. Він пройшов уздовж скелястої стіни і зупинився перед печерою, а потім, зляканий нашими криками, утік у ліс. За відбитками лап на снігу ми визначили, що це не гризли, а чорний ведмідь, і зітхнули вільніше: наступної ночі ми могли спати спокійно.

Ми обидва були одягнені по-літньому. Я козиряв в шкіряних штанях та фланелевій сорочці. Пітамакан — у гетрах із бізонової шкіри, штанях і такій самій сорочці, яка була на мені, він отримав її в подарунок від Тітакі. Не було в нас ні курток, ні шкарпеток, ні спідньої білизни. Куртку замінювала нам одіж, що нагадувала шинель з капюшоном і доходила до колін. Вона була пошита з білої ковдри.

Я сказав Пітамакану, що нам буде холодно ходити по снігу, бо наші ноги захищені тільки мокасінами з тонкої шкіри.

— Цьому лиху можна зарадити, — обізвався Пітамакан.

Він зняв верхній одяг і відірвав від нижнього краю кілька довгих смуг. Я наслідував його приклад. Ми обернули ступні цими смугами та натягли мокасини. Провалюючись по коліна в сніг, ми збігли схилом долини і ввійшли в ліс. Тут сніг був не такий глибокий, але гілки сосен гнулися під вагою снігового покриву. Ми набрали на сліди оленя і лося, і невдовзі побачили гарного білохвостого оленя, що з цікавістю на нас поглядав. Олень був такий великий і жирний, що я знову відчув голод і жалібно протяг:

— Хей-йя!

Пітамакан мене зрозумів.

— Не сумуй, — сказав він, проводжаючи очима тварину, яка тікала, помахуючи хвостом, наче прапором. — Не сумуй, завтра ми поїмо жирного м'яса — завтра чи післязавтра.

Цій обіцянці я не повірив, але питань задавати не хотів і мовчки пішов далі. Спускаючись до річки, ми бачили кілька оленів та багато лосів. Мабуть, після снігової бурі велика дичина перемістилась з гір у долини.

Річка не замерзла, і на довгих кам'янистих мілинах не було снігу. Ми розпочали пошук знарядь, необхідних для добування вогню. Насамперед нам потрібен був ніж. У доісторичні часи пращури наші — мої та Пітамакана, шукали гостро відточене каміння серед річкових та льодовикових наносів. Ми з Пітамаканом шукали "камінь, схожий на лід", — так називають чорноногі обсидіан [6]. Я часто бачив маленькі блискучі наконечники стріл, виточені з обсидіана, але ніколи не бачив необробленого каміння. Ось чому Пітамакан знайшов великий шматок обсидіана на тій самій мілині, якою я пройшов кілька разів. Цей шматок, іржаво-чорного кольору, нагадував формою футбольний м'яч і був покритий якимись білуватими плямами. Я не вірив, що ми знайшли обсидіан, поки Пітамакан не розбив кулю і показав мені блискучі уламки.

Він ніколи не бачив, як роблять із обсидіана ножі та наконечники для стріл, але з оповідань старих почерпнув багато корисних відомостей і тепер вирішив ними скористатися. Озброївшись каменем замість молотка, він почав обережно постукувати ним по одному з уламків і зрештою розщепив шматок обсидіана на кілька тонких загострених пластинок. Підібравши решту шматків і склавши їх у купу під навислими

гілками сосни, ми вирушили розшукувати сухе дерево. Знали ми, що знайти його буде нелегко, бо незадовго до снігопаду йшов дощ. Проблукавши близько години, ми злякали зграю тетеруків, що притулилися під верхівкою зламаного дерева. Птахи спурхнули і розсілися на гілках великої сосни. Знову я відчув голод, і зараз мені випала нагода його вгамувати.

— Давай наберемо каміння і спробуємо вбити бодай одного тетерука, — запропонував я.

Ми побігли до річки і, набравши каміння в полу, повернулися до дерева. Птахи ще не полетіли, і ми почали кидати каміння в того, що сидів на нижній гілці. Напружено стежили ми за польотом каміння і жалібно стогнали: "Хей-йя!", коли наші снаряди пролітали мимо.

Маю сказати, що у метанні каміння індіанські підлітки менш майстерні, ніж білі хлопчики. Вони звикли користуватися іншою, кращою зброєю — луком, з якого їх вчать стріляти з раннього дитинства. Ось чому Пітамакан незабаром віддав мені все каміння, що залишилося в нього.

Щоправда, мої снаряди не потрапляли в ціль, але деякі вдарили в стовбур дерева або зі свистом пролітали між гілок. Однак птах сидів спокійно і один раз змахнув крилами, коли камінь зачепив сучок під ним. Але останнім снарядом я його підбив. Він спустився на саму нижню гілку, а ми помчали до дерева і радісними криками злякали решту тетеруків.

Поранений птах, посидівши секунду на гілці, спурхнув і опустився на галявину. Пітамакан рвонувся вперед і вже простяг руку, щоб схопити його, але тетерук змахнув крилами, полетів і опустився на сніг кроків за п'ятнадцять від нього. Ми кинулися в погоню. Птах був поранений — він розкривав дзьоб, голівка його звисала на бік, і ми не сумнівалися, що здобич від нас не втече. Але не тут то було! Як тільки ми до нього підбігли, птах знову спурхнув і знову опустився на сніг за сто кроків від нас. Це повторювалося кілька разів. Птах привів нас до річки і перелетів на інший берег. Недовго думаючи, ми пішли за ним. Тут було мілко, але ми промокли до пояса. За цей час птах встиг нас далеко випередити і незабаром зник з поля зору.

Мокрі й нещасні, ми стояли на снігу і сумно дивилися один на одного. Я був такий засмучений, що не міг вимовити жодного слова.

— Нічого не поробиш! Ідемо, — сказав нарешті Пітамакан. — Ми маємо знайти сухе дерево і розвести багаття, щоби висушити одяг.

Він попрямував до підгнилої сосни, і відламав твердий сухий сучок довжиною в чверть метра. Ця палиця годилася для свердла, вона була приблизно вдвічі товща за олівець. На цей раз нам пощастило, і ми розвеселилися. Я сів на березі річки і почав обточувати край палиці. Спочатку я тер його шорстким каменем, потім шкріб пластинкою обсидіана. Крихкі пластинки ламалися у мене в руках, поки я не навчився поводитися з ними обережно. Тим часом Пітамакан шукав шматок сухого дерева, в якому слід зробити отвір для свердла. Від старих він чув, що дерево має бути твердим, а з твердих порід тут росла тільки береза.

Коли я обточив свердло, Пітамакан ще не знайшов нічого придатного, і я радий був взяти участь у пошуках, оскільки задубів, сидючи на одному місці. Ми бродили вздовж річки, заходили в ліс, оглядали чи не кожне мертве дерево. Але нам траплялися тільки підгнилі берези, а гниле дерево не годилося для нашої мети. Цілком випадково ми знайшли те, що шукали. Під виступом скелі, захищеної від дощу, лежав великий шматок берези, зрізаний, мабуть, бобрами. У довжину він був близько метра та близько чверті метра у діаметрі. Довго ми терли шорстким каменем поверхню його, доки не згладили всіх нерівностей на площі кількох квадратних сантиметрів. Потім пластинкою обсидіана провертіли у ньому маленьку дірочку. Робота йшла повільно, оскільки склоподібні пластинки ламалися. До кінця дня ми просвердлили дірку і вирішили негайно випробувати наші інструменти. Ми підбрали кілька шматків сухої березової кори, і я розщепив їх на волокна. Пітамакан вставив вістря свердла в дірку, а тупий кінець затиснув між долонями; навколо дірки та вістря ми поклали волокна кори.

— Вогонь, з'явись! — вигукнув Пітамакан.

Вдаваючи вістря в дірку, він швидко почав обертати свердло між долонями. Але дим не з'являвся. Щось було негаразд. Пітамакан висмикнув свердло, і ми обмацали дірку і вістря. Дерево нагрілося. Я запропонував крутити свердло по черзі якнайшвидше. О, з якою тривогою ми чекали результатів! З'явиться вогонь чи не з'явиться? Від цього залежало наше життя. Нарешті у нас оніміли руки, більше ми не в змозі були крутити сверло. Розпачливо подивилися ми один на одного. Спроба закінчилася невдачею. Наближався вечір. Одяг наш почав замерзати на нас, а від печери, що служила нам притулком, ми були відрізані річкою.

Становище здавалося безнадійним, і я сказав про це Пітамакану. Він не відповів ні слова і неухважно дивився в далечінь.

— Усе скінчено, — промовив я. — Тут нам доведеться померти.

Знову він нічого не відповів, навіть не глянув на мене, і я з жахом подумав: "Чи не збожеволів він?"

— Ну що ж, якщо вони розірвуться, я відріжу пасмо волосся, — пробурмотів Пітамакан, ледве встаючи.

Тріснула тонка скоринка льоду, що вкривала його гетри.

Тепер я був певен, що він збожеволів. Жоден індіанець, перебуваючи в здоровому глузді, навіть і не подумає про те, щоб обрізати волосся.

— Пітамакан, що з тобою? Ти захворів? — запитав я, занепокоєно вдивляючись у його обличчя.

— Що зі мною? Нічого! — відповів він. — Ми обертати свердло недостатньо швидко, треба крутити його за допомогою лука. Якщо зав'язки наших мокасин виявляться неміцними для тятиви, мені доведеться відрізати пасмо волосся і з нього зробити тятиву.

Я зітхнув з полегшенням, переконавшись, що Пітамакан не збожеволів, але в його новий план я не вірив. Похмуро стежачи за ним, я дивився, як він обмацує гілки верб і беріз. На березі річки він підібрав два камені: один — великий і гладкий, другий —

загострений. Намітивши молоденьку берізку, стовбур якої мав у діаметрі близько чотирьох сантиметрів, він згріб убік сніг і поклав біля самої основи стовбура великий камінь. Наказавши мені зігнути деревце, щоб воно лягло на великий камінь, він загостреним каменем кілька разів ударив по стовбуру і перерубав його. Зрізавши потім верхівку, він показав мені палицю довжиною в метр. Це був лук — грубий, неотесаний, невідполірований, але пружний і цілком придатний для нашої мети.

Зав'язки моїх мокасин, зроблені з козячої шкіри, були міцніші, ніж ремінці зі шкіри бізона, якими стягнуті були мокасини Пітамакана, тому ми вирішили взяти для тятиви мої зав'язки.

Захопивши всі наші знаряддя, ми ввійшли в ліс, зібрали хмиз і березову кору і вирішили зробити останню спробу врятуватися.

Страшно було братися до справи. Нам здавалося, що краще залишатися в невідомості, ніж остаточно перекопатися в невдачі. Але сидіти склавши руки ми не могли, бо знову почали мерзнути. Рішучий момент настав: Пітамакан вставив вістря свердла в дірку, один раз обернув тятиву навколо свердла і, притримуючи долонею лівої руки тупий кінець палиці, правою рукою стиснув лук. Я поклав розщеплені шматки кори навколо отвору, і Пітамакан, заспівавши пісню койота, почав рухати лук перпендикулярно свердлу вперед-назад, вперед-назад, наче пилку.

Свердло, затиснуте петлею тятиви, швидко оберталося. Раптом Пітамакан упустив лук і скрикнув від болю. Я зрозумів, у чому річ: кінець свердла обпік йому руку.

Ми помінялися місцями. Обернувши руку полою одягу, щоб не обпектися, я все швидше і швидше обертав лук, а свердло поскрипувало, як пила. Через кілька секунд мені здалося, що тонкий струмок диму просочується між пальцями Пітамакана, який притримував шматки кори, які ми поклали навколо дірки.

Переконавшись, що мене не обманюють очі, я радісно скрикнув, але Пітамакан співав і не чув мого вигуку. Швидше та швидше оберталося свердло, з дірочки виривався дим, але вогню не було.

— Чому нема вогню? — крикнув я. — Чому не спалахує кора?

Пітамакан тривожно стежив за синім кучерявим димком. Я ні на мить не переставав вертіти, але вогню не було, та й диму стало ніби менше.

У мене потемніло в очах. Я хотів кинути лук і відмовитися від подальших спроб, як раптом зрозумів, в чому справа. Пітамакан так щільно притискав бересту до дерева, що повітря не проникало в дірку, а де немає повітря, там і вогонь не горить.

— Підніми руку! — Закричав я. — Не натискай на кору!

Він не відразу мене зрозумів, але як тільки він відсунув руку, береста спалахнула.

— Вогонь! Вогонь! Вогонь! — кричав я, швидко висмикнувши свердло.

— І-пу-куї-іс! І-пу-куї-іс! (Горить! Горить!) — тріумфував Пітамакан.

Він підніс до крихітного язичка полум'я суху березову гілку, а коли гілка загорілася, побіг із палаючим смолоскипом до зібраної нами купи хмизу. Затріщала кора, вогонь пробіг сухим сучком, і через хвилину багаття наше палало. Пітамакан підняв руки до неба і подякував Сонцю. Тепер нам не загрожувала небезпека

замерзнути.

Сонце сідало. У сутінках ми бродили лісом, збираючи сухі палиці і гілки. Ми притягли до багаття кілька зламаних молодих дерев, завдовжки в чотири-п'ять метрів. Я хотів кинути їх у вогонь і розвести величезне багаття, але Пітамакан поспішно вихопив з вогню три-чотири товсті сучки.

— Білі нічого в цій справі не розуміють! — вигукнув він. — Вони витрачають даремно хмиз і розкладають таке велике багаття, що до нього підійти не можна — жар пашисть в обличчя. Потім вони стоять осторонь і мерзнуть. Чорноногі роблять інакше, і ми наслідуємо їх приклад, щоб нам було і тепло і зручно.

Пославши мене наламати якнайбільше ялинових гілок, Пітамакан побудував основу куреня біля самого вогнища. Спочатку він поставив трикутник із важких товстих палиць, які нагорі перехрещувалися. Вийшла тригранна піраміда. Дві її сторони він заповнив косо покладеними палицями, що спиралися на три основні жердини, а зверху ми їх прикрили ялиновими гілками, покладеними в кілька шарів. В курені ми зробили м'яку постіль із ялинових гілок.

Тепер у нас була зручна оселя. Багаття палало біля самого входу. Ми заповзли в курінь і посідали на ложе з ялинових гілок. Холодне повітря просочувалося крізь стінки куреня, і тремтіння пробігло в мене по спині. Тоді ми з Пітамаканом зняли теплий одяг і прикріпили його до жердин, перегородивши таким чином доступ холодному повітрю. Жар від багаття проникав у курінь і, нагріваючи розтягнутий над нами одяг, грів нам спину. Крижинки падали з нашого одягу, ми сиділи у хмарі пари.

Тепер, коли у нас був вогонь і неминуха смерть нам не загрожувала, я знайшов час подумати і про інше. Знову відчув я болісний голод. За словами Пітамакана, одноплемінники його могли не їсти протягом кількох тижнів, але я не вірив, що ми довго проживемо без їжі. Однак виходу я не бачив і вважав за неможливе добути м'яса. Коли я заговорив про це з Пітамаканом, він засміявся.

— Будь хоробрим, не бійся голоду, — сказав він. — Повторюй собі: "Я не голодний, я не голодний" — і скоро ти відчуєш, що тобі не хочеться їсти. Але ми недовго поститимемо. Та чи знаєш ти, що я цієї ж ночі міг би роздобути м'яса, якби це було потрібно?

Я глянув на нього. Він анітрохи не був схожий на божевільного, а очі його ніби сміялися. Ну що ж, якщо він жартує — біда невелика, хоча жарт його здається мені безглуздим, та й не час зараз жартувати; але якщо він говорить серйозно, то в голові в нього помутилось.

— Приляж і постарайся заснути, — порадив я йому. — Сьогодні ти працював більше за мене. Сон тебе підкріпить. А я підкидатиму хмиз у багаття.

Він розреготався так дзвінко і весело, що мої побоювання розвіялися.

— О, я не збожеволів і кажу серйозно. Ану, подумай: чи не знайдеться якийсь спосіб роздобути їжу?

— Звичайно, ніякого способу немає, — відповів я після хвилинного роздуму. — Не жартуй. Ми потрапили в халепу, а жартама справі не зарадиш.

Він глянув на мене з жалем.

— Ти такий самий, як і всі білі. Вони вважають себе розумнішими за нас, індіанців. А забери у них рушниці, порох, кулі, ножі, одяг, ковдри, забери всі їхні багатства — і вони загинуть. Так, вони не можуть жити в тих умовах, в яких живемо ми, індіанці, і живемо непогано.

Я відчував, що є правда в його словах. Я сумнівався, чи здатний хоч один із агентів компанії, найдосвідченіший і найнаполегливіший, добути вогонь, якщо немає в нього під руками необхідних інструментів. А Пітамакан зміг. Невже він може добути й їжу?

4. У НАС Є М'ЯСО.

— Де ж ти дістанеш м'ясо? — спитав я.

— Там, у лісі, — відповів Пітамакан, недбало махнувши рукою. — Невже ти не помітив маленьких стежок у снігу, прокладених кроликами там, де вони пробиралися крізь кущі? Опівночі, коли зійде місяць, я міг би вийти з куреня і розставити на цих стежках пастки, зроблені із зав'язок наших мокасин. І в нас був би кролик... а може, два чи й три.

Як це було легко та просто! План Пітамакана здався мені цілком здійсненним, і дивно було, чому я сам до цього не здогадався. Наче тягар звалився з моїх плечей, я заспокоївся і тепер тільки відчув, як мені хочеться спати. Розтягнувшись на підстилці з ялин, я сказав:

— Пітамакан, який ти розумний!

Не знаю, чи Пітамакан відповів мені: я миттєво заснув.

Вночі, коли згасало багаття, ми прокидалися від холоду і підкидали хмиз у вогонь; потім знову засинали.

Коли розвиднілося, знову пішов сніг. Падав він не такими густими пластівцями, як напередодні, але за всіма ознаками снігопад міг затягнутися. Тепер ми не боялися вийти з куреня: будь-якої миті ми могли повернутися до багаття і висушити одяг.

Перед відходом ми зробили дві стріли з верби. Пагони верби ми зрубали гострим каменем, кінці обпалили на вогні, древко обстругали і зробили на ньому зарубки, користуючись нашим ножем із обсидіана. Я хотів загострити кінець, але Пітамакан сказав, що для полювання на птахів потрібно мати стріли з тупими кінцями, які дроблять кістки крил. Напередодні він удосконалив наш лук: обстругав його і висушив перед багаттям. Лук став пружнішим, і, за словами Пітамакана, годився для стрільби.

Ми закопали тліюче вугілля глибоко в попіл і, переконавшись у тому, що до нашого приходу воно не згасне, рушили в дорогу. Неподалік куреня Пітамакан влаштував дві пастки для кроликів. Зробив він їх із мокасинових зав'язок. Його спосіб розставляти пастки виявився дуже простим. Він зігнув молоденьке деревце, яке росло на краю кролячої стежки, а верхівку його підсунув під сучок іншого дерева з протилежного боку стежки. Потім прив'язав до деревця ремінь так, що петля бовталася над стежкою на висоті чотирьох-п'яти сантиметрів. По обидва боки петлі він устроїв у сніг великі ялинові гілки, щоб вітер не здув її. Коли кролик, пробігаючи стежкою, відчує, як петля затягується в нього на шиї, він спробує вивільнитися, почне битися і смикати ремінь.

Верхівка деревця вирветься з-під сучка, деревце випростається, а кролик, задушений петлею, повисне в повітрі.

Спускаючись у долину, ми шукали тетеруків у заростях молоденьких сосен. Кролики стрибали стежками — білі, червоноокі, з великими лапами. В одного з них Пітамакан вистрілив, але стріла не долетіла до цілі.

Усюди виднілися звірині стежки, але сніг, що падав, покривав їх, і ми не могли відрізнити нових слідів від старих. Пройшовши близько кілометра, ми побачили велику дичину — оленів і лосів, що бродили поодиночі та маленькими стадами. Коли ми наблизилися до чагарників верби, звідти вийшли олень, його самка та дитинча. Самка і дитинча втекли, а олень рушив нам назустріч, потряхуючи величезною головою, увінчаною широкими рогами. Я згадав розповіді мисливців про злісну вдачу оленів цієї пори року і став озиратися, шукаючи дерево, на яке можна було б влізти. Але довкола росли такі товсті дерева, що я навіть не міг обхопити руками стовбур.

— Тікаємо! — прошепотів я.

— Стій тихо! — обізвався Пітамакан. — Якщо ми побіжимо, він за нами поженеться.

Олень знаходився кроків за п'ятдесят від нас. У сутінках лісу його очі — маленькі, злі — горіли зеленуватим вогнем. Він був схожий на жахливого звіра, якого трапляється бачити уві сні. У нього була товста відвисла нижня губа, з-під нижньої щелепи стирчали пензлики чорного волосся. У висоту, від загривка до копит, він був понад півтора метри. Довга шерсть була іржаво-сірого, місцями чорного кольору. Все це я помітив з першого погляду. Олень знову труснув головою, і, зробивши два-три кроки в наш бік, зупинився.

— Якщо він зробить ще крок, біжи до дерева! — сказав Пітамакан.

Затамувавши подих, ми чекали. Звичайно, ми боялися цього оленя, та й як було не злякатися, коли ми стояли беззбройні, по коліна в снігу! Мотнувши головою, він було зробив крок вперед, але в цю хвилину десь тріснула гілка. Олень озирнувся, звернув убік і побіг стежкою, слідом за самкою і дитинчам. Як тільки він зник, ми помчали в протилежний бік і бігли не зупиняючись, поки не побачили наш курінь.

Добре, що ми повернулися до нього. Сніг покривав купу золи, і вода, просочуючись, могла загасити тліюче вугілля. Ми відкопали його, розвели нове багаття і присіли відпочити. На майбутнє ми вирішили не відходити від багаття, не зробивши попередньо навісу з гілок і кори над тліючим вугіллям.

— Ходімо! — сказав Пітамакан. — Тепер ми повернемося до верхів'я річечки. Можливо, там нам пощастить.

Відійшовши кроків за триста від куреня, ми натрапили на сліди ведмедя. Звір пройшов нещодавно: дуже тонкий шар снігу покривав відбитки його лап. Сліди привели нас до річки і їх видно було на іншому березі. Очевидно, ведмідь, переправившись через річку, рушив у ліс, до печери, де ми провели перші дві ночі. Відбитки було чітко видно на піску біля самої води, і за цими відбитками ми визначили, що тут пройшов чорний ведмідь.

— Це той самий ведмідь, який натаскав у печеру трави та листя! — вигукнув

Пітамакан. — Зараз він іде у свій барліг.

— От якби ми могли його вбити! — підхопив я. — Жирного м'яса вистачило б нам надовго, а шкіра в нього тепла, м'яка, ми спали б на ній.

— Якщо він заляже у барлозі, ми до нього доберемося, — сказав Пітамакан. — Хороших стріл в нас нема, але ми візьмемо великі важкі палиці і проломимо йому голову.

Крокуючи поряд з другом, я обмірковував його пропозицію вбити ведмедя палицями. Кілька днів тому цей план здався б мені нездійсненним і безглуздим, але голод і поневіряння багато чому мене навчили. Я думав, що не побоюсь піти з палицею на ведмедя.

Мені захотілося повернути назад і піднятися до печери, але в цю хвилину згря тетуруків випурхнула з кущів, повз які ми проходили. Птахи опустилися на гілки найближчих сосен та ялинок. Ми зупинилися за кілька кроків від одного з тетеруків, який, здавалося, не звернув уваги на наше наближення. Пітамакан приладнав до тятиви стрілу, прицілювся і вистрілив.

Не дивно, що він схибив! Стріла була зроблена грубо і позбавлена оперення. Пролетіла вона на відстані чверті метра від птаха, вдарилася в гілку і впала на сніг. Але тетерук навіть і не стрепенувся. З тривогою дивився я, як Пітамакан прилаштовує другу і останню нашу стрілу.

Ззз!.. Я заволав від захоплення, коли стріла влучила в ціль і птах звалився з гілки. Рвонувшись вперед, я підхопив його на льоту і жадібно обмацав жирне тільце.

— М'ясо! Дивись, ми маємо м'ясо! — вигукнув я, високо здіймаючи здобич.

— Замовкни! Ти злякав усіх птахів, — сердито пробурчав Пітамакан.

Дійсно, три тетеруки, що сиділи на тій же сосні, полетіли, налякані моїми криками. Пітамакан, піднімаючи стріли, що впали, глянув на мене докірливо. Мені стало соромно. Ми знали, що на сусідніх деревах ще сидять тетеруки, але побачили їх не відразу, бо їхнє оперення зливалося зі стовбурами дерев. Нарешті ми побачили трьох птахів на найближчій сосні. Пітамакан почав стріляти, а я піднімав і приносив йому стріли.

Нам не щастило. Він робив промах за промахом, і зрештою тетеруки, злегка зачеплені стрілами, полетіли. Ми перейшли до іншого дерева, і тут Пітамакану пощастило: він підстрелив двох птахів. Захопивши здобич, ми поспішили додому, до багаття.

Я запропонував засмажити одразу трьох птахів і поїсти досхочу, але Пітамакан заявив, що цього він не допустить.

— Одного ми з'їмо зараз, одного ввечері, і одного завтра вранці, — рішуче сказав він.

Ми були такі голодні, що не стали чекати, поки досмажиться наш птах. Ми зняли його з вугілля, розділили навпіл і з'їли напівсире м'ясо. Звичайно, досхочу я не наївся, але ніколи жодна страва не здавалася мені такою смачною. І, по суті, ми з'їли чимало: сині американські тетеруки — великі птахи. Попоївши, ми пішли за хмизом, а коли

стемніло, посідали в курені перед багаттям і почали будувати плани на майбутнє, яке уявлялося нам далеко не в таких похмурих тонах, як напередодні.

— Якби у нас був хороший лук і справжні стріли, ми могли б усю зиму годуватись тетеруками, — сказав я.

— Нам потрібні лижі, — заперечив Пітамакан. — За кілька днів випаде стільки снігу, що ми провалюватимемося до пояса.

— Лижі ми зробимо з дерева, — запропонував я, згадуючи розповіді мисливців.

— Але ми не можемо ходити босоніж. Через день-два наші мокасини розваляться. Подивися, у мене вже розірвана підошва. Брате, якщо ми хочемо дожити до весни, побачити зелену траву, повернутися до рідних, нам потрібна не лише їжа, а й нитки та голки, шкіра для мокасин, одяг та теплий вігвам. Скоро вдарять люті морози.

У мене стислося серце. Я думав про їжу і забув про все інше. Список потрібних нам речей привів мене в жах. Голки та нитки! Мокасини!

— Нічого не вдієш, Пітамакане, доведеться нам померти, — вигукнув я. — Нам не роздобути всіх цих речей.

— Роздобудемо! — весело озвався Пітамакан. — І перш за все ми зробимо хороший лук та справжні стріли з наконечниками з кременю чи каменю, схожого на лід. Завтра ж візьмемося до роботи... Слухай!

Я ледве міг почути жалібний писк, але Пітамакан відразу зрозумів, у чому річ.

— Біжім! Кролик потрапив у пастку! — вигукнув він.

Ми вибігли з куреня і кинулися в кущі. Пітамакан не помилився: у петлі, задихаючись, бився кролик. Ми вийняли його, знову наставили пастку і, веселі та щасливі, повернулися до багаття.

Того вечора ми з'їли не одного, а двох тетеруків. Ми закопали їх у жар, і цього разу у нас вистачило терпіння почекати, поки печеня буде готова.

5. ГНИЛА ТЯТИВА.

— Мій дід казав мені, як це робити. Ось дивись! — сказав Пітамакан.

Поклавши на долоню лівої руки пластинку обсидіана, він постукував по ній трикутним каменем, який тримав у правій руці.

— Але є й інший спосіб, — вів далі він. — Потрібно нагріти пластинку на вогні, а потім обережно капнути води на ту частину її, яку хочеш відколоти.

Не знайшовши кременів, ми принесли шматки обсидіана, які були заховані під навислими гілками сосни. А рано-вранці оглянули пастки і в кожній знайшли по кролику. Тепер вони висіли на гілці дерева за два кроки від куреня; кролика, спійманого напередодні, ми з'їли за сніданком.

Я теж спробував зробити зі шматка обсидіана наконечник для стріли. Але робота у нас не клеїлася, а матеріалу було мало. Ми зіпсували багато пластинок: вони розколювалися, якщо ми надто сильно вдарили по них каменем.

Вирішивши випробувати другий спосіб, ми принесли розщеплену гілку верби, яка мала замінити нам щипці, і поклали жменю снігу у вибоїну каменю, що нагадував формою блюдце. Вирішено було, що я нагріватиму обсидіан, а Пітамакан — надавати

пластинкам форму наконечника. Він вибрав майже трикутний шматок, завдовжки чотири сантиметри, і один завтовшки. Одна сторона його була загострена, як лезо бритви, дві інші тупі.

Дотримуючись настанов Пітамакана, я взяв пластинку щипцями за гострий край, потримав над тліючим вугіллям, яке ми вигребли з багаття, і лише після цього підніс її до вогню. Пітамакан опустив у воду кінчик соснової голки і обережно капнув водою на той шматок пластинки, який ми хотіли відколоти. Почулося шипіння, вода випарувалася, але з пластинкою обсидіана, здавалося, жодних змін не сталося. Пітамакан вдруге капнув водою на те саме місце. Від пластинки відскочив шматок завбільшки з ніготь мізинця. Ми обидва радісно скрикнули: досвід удався!

Незабаром ми переконалися, що пластинку треба тримати похило — так, щоб крапля води стікала по тій лінії, вздовж якої мала пройти тріщина. Після двогодинної роботи ми зробили з шматка обсидіана невеликий наконечник для стріли. Звичайно, дід Пітамакана з презирством викинув би цей наконечник, але ми були дуже задоволені. Працювали ми цілий день, і надвечір у нас було п'ять цілком стерпних наконечників. На заході сонця припинився снігопад, і ми пішли подивитися на пастки для кроликів, але знайшли їх порожніми. Тоді ми перенесли обидві пастки на іншу стежку. Снігу випало багато, ми грузли вище колін, і ходити було дуже важко.

На нас чекала робота, не менш важка, ніж вироблення наконечників: потрібно було знайти потрібний матеріал для луків і стріл. Того вечора ми нічого не знайшли, але наступного ранку, оглянувши силки, і вийнявши з петлі одного кролика, ми випадково натрапили на деревця, схожі на ясен, з якого чорноногі роблять свої луки.

Збігавши в курінь за великим плоским каменем, що служив нам ковадлом, і за камінням, що замінювало ножі, ми зрубали два прямі струнки деревця; стволи їх мали в діаметрі близько п'яти сантиметрів. Деревця для стріл ми вирішили зробити з прямих гілок верби. На березі річки ми знайшли кілька шорстких шматків пісковика, які могли замінити нам напильник.

Два дні витратили ми на виготовлення луків та стріл. Луки ми обстругували і обточували спочатку шматками пісковика, потім ножами з обсидіану. Але ми боялися тримати їх на вогні, бо дерево могло тріснути, а тому наші луки були менш пружними, ніж їм слід було бути. Чимало попрацювали ми і над стрілами. Розщепивши кінець стріли, ми вставляли в щілину наконечник і прив'язували його кролячим сухожиллям. Для оперення ми користувалися пір'ям тетеруків і прив'язували їх до держаків тими ж самими сухожиллями.

На щастя, кролики щодня потрапляли в пастки, і ми не голодували, але нам набридло харчуватися одним кролячим м'ясом.

Нарешті луки та стріли були готові; залишалося зробити тятиву. Ми хотіли взяти для цієї мети зав'язки від мокасин, але вони були широкі, шорсткі та неміцні. Якось увечері Пітамакан вирішив відрізати пасмо волосся для тятиви, але, прокинувшись наступного ранку, заявив, що йому наснився сон, який він витлумачив як заборону відрізати волосся. Усі чорноногі вірили в сні, і я не став сперечатися з Пітамаканом,

знаючи, що мої аргументи не справлять на нього жодного враження.

Того ранку ми знайшли в силках двох кроликів. І здобич і силки ми віднесли в курінь, бо тепер ті самі ремені мали піти на тятиву. Один ремінь розірвався, коли ми його висушили і натягли. Зв'язавши кінці, ми скрутили з двох ременів мотузку, яку натягли на лук Пітамакана. А я залишився без тятиви і мав чекати, поки ми не вб'ємо якогось великого звіра, чиї сухожилля придатні для тятиви. Я зовсім не був певен, що ремінь на луці Пітамакана виявиться досить міцним.

— Спробуй його натягнути, — запропонував я.

— Ні! — Заперечив Пітамакан. — Хай краще він порветься після першого пострілу.

Ми спустилися в долину. Яскраво світило сонце, але день був холодний, і дерева потріскували від морозу. Не оберни ми ноги кролячими шкірками, які заміняли нам шкарпетки, ми не могли б далеко відійти від багаття. Звірячі стежки в лісі перехрещувалися і перепліталися, нагадуючи мережу, розкинуту на снігу. Слідуючи цими стежками, ми не провалювалися в сніг, але нам часто доводилося з них звертати, оскільки вони вели не в той бік, куди ми йшли.

Ми йшли повільно і намагалися не галасувати. Нам хотілося підкрастися до якоїсь тварини, яка відпочиває в кущах. З-під гілок сосни випурхнула зграя тетеруків, але в них ми не стріляли, побоюючись у разі промаху зіпсувати наконечники стріл. Якби стріла потрапила в сучок або стовбур дерева, розхитався б погано закріплений наконечник. Ми вирішили на майбутнє брати дві стріли з тупими кінцями для полювання на птахів.

Якийсь чорний звір, стрибаючи по снігу, зник у заростях. Підійшовши ближче, ми побачили на снігу відбитки лап куниці. Індіанці і мисливці часто приносили у форт глянцевої шкіри цих звірят, але ніколи ще не бачив я живої куниці. Я пішов був її слідами, але Пітамакан раптом схопив мене за руку і вказав на маленького рудого звірка, який, добігши до кінця довгого сучка, перестрибнув на сусіднє дерево.

— Та це тільки білка, — зневажливо сказав я.

Але слідом за білкою пробігла сучком куниця і стрибнула на те ж дерево. Це було напрочуд гарне звірятко, набагато крупніше за домашню кішку.

Провалюючись у сніг, ми кинулися до ялинки, але куниця, переслідуючи білку, вже стрибнула на сусіднє дерево. Білка заметушилась, перескакуючи з гілки на гілку, потім перелетіла на гілку ялинки, під якою ми стояли. Куниця наздоганяла свою здобич, але раптом, помітивши нас, круто повернулася, відмовилася від погоні і, перестрибуючи з дерева на дерево, швидко зникла з поля зору.

— Ех, шкода, що ми її не вбили! — вигукнув я.

— Не біда, — озвався Пітамакан. — Тут водиться багато куниць, а до весни далеко, ми ще полюємо.

Я промовчав. Мені здавалося, що Пітамакан обіцяє те, чого не може бути. Він обіцяв зробити голки та нитки, але хіба я міг цьому повірити!

— Ходімо! — Сказав я. — Холодно стояти на одному місці.

Ми підійшли до чагарників верби, де кілька днів тому на нас мало не напав олень.

На снігу, що випав напередодні, чітко виднілися оленячі сліди: олень зі своїм сімейством довго блукав у чагарниках, а потім спустився до річки.

— Вони знаходяться десь неподалік, — сказав Пітамакан, — але краще не підходити до них, поки ми не маємо другого лука.

Вийшовши із заростей, ми побачили великого білохвостого оленя-самку. Вона повільно йшла до річки, зрідка зупинялася і гризла ніжні гілочки верб та молодих берізок. Ми сховалися за деревом і чекали, поки вона не зникла в ялиннику.

— Вона ляже на снігу. Ідемо! — вигукнув Пітамакан.

Він рушив до річки, а я покійно слідував за ним, дивуючись, чому він не йде прямо слідами самки. Нарешті я не витримав і спитав його про це.

— Усі лісові тварини, лягаючи відпочити, повертаються мордою до стежки, якою щойно прийшли, — пояснив він. — Іноді вони бувають ще обережнішими: зроблять коло і лягають осторонь, звідки їм видно цю стежку. Якщо нею йде мисливець, вони припадають до землі і лежать нерухомо, поки він не пройде повз. Потім потихеньку встають і тікають. Запам'ятай одне: не можна йти слідами тварини, на яку полюєш. Коли ти визначив за слідами напрям, якого тримається олень, зверни з стежки і йди вперед, поки не побачиш пагорба чи зарості — словом, зручного місця, де тварина могла б лягти та відпочити. Тоді обережно підходь до цього місця кружним шляхом. Якщо олень тут не зупинився, то побачиш його сліди. Якщо слідів немає, йди вперед повільно, крок за кроком.

Це пояснення здалося мені розумним, і я сказав про це Пітамакану.

— Ідемо швидше, — додав я. — Нема чого даремно гаяти час.

— Поспішати нема куди, — заперечив він. — Треба дати час тварині лягти та задрімати.

Але день був такий холодний, що довго чекати ми не могли. Підійшовши до річки ми побачили, що вода біля берегів замерзла, і тільки там, де течія була швидкою, виднілися довгі вузькі ополонки. Ми пройшли кроків двісті по льоду, до низів річки, і трохи відпочили, бо лід ще не був покритий снігом. Підійшовши до ялинника, ми не знайшли свіжих слідів оленя і переконалися, що він залишився в заростях.

Відійшовши від річки, ми рушили в обхід, пробираючись між деревами. На гілках лежали товсті подушки снігу. Деревя росли тут так близько одне до одного, що ми бачили не далі ніж на десять кроків уперед. Я йшов за Пітамаканом, від якого тепер залежала наша доля. У мене тривожно билось серце. Якби нам удалося вбити оленя, наскільки покращилося б наше становище!

Увійшовши в ялинник, ми стали пробиратися вперед крок за кроком. Раптом Пітамакан зачепив плечем гілку ялини, і сніг посипався важкими пластівцями. Я бачив, як кроків за десять від нас піднялася хмара снігового пилу, і помітив самку оленя, яка схопилася і, роблячи гігантські стрибки, бігла з ялинника на відкриту галявину. Але Пітамакан встиг у неї прицілитися і пустив стрілу.

— Я не схибив! — крикнув він. — Я бачив, як опустився хвіст!

Це була вірна ознака. Коли білохвостий олень, зляканий мисливцем, втікає, він

завжди задирає свій короткий білий хвіст і помахує їм, немов маятником. Якщо тварина поранена, хоч і дуже легко, хвіст миттєво опускається.

— А ось і кров! — вигукнув Пітамакан, помітивши червоні плями на снігу.

Але крові було дуже мало. Я втішав себе тим, що древко стріли, що встромила в тіло, не дає крові витікати з рани. Вийшовши з ялинника, ми побігли слідами оленя, але незабаром уповільнили крок: червоні плями на снігу траплялися все рідше і рідше. Поганий знак! Незабаром ми підійшли до того місця, де тварина зупинилася і озирнулася на пройдену стежку. Мабуть, олень стояв досить довго, бо сніг був добре втоптаний, але тут ми не побачили жодної краплі крові.

— Не варто йти її слідами, — сумно промовив Пітамакан. — Вона легко поранена, і біль не заважає їй тікати. Нас вона до себе не підпустить.

Пітамакан був засмучений більше, ніж я, оскільки вважав себе винуватцем невдачі.

— Не біда! — сказав я, намагаючись підбадьорити його. — Оленів тут багато, а до ночі ще далеко. Ідемо! Можливо, наступного разу нам пощастить.

— Я дуже втомився, — поскаржився він. — Чи не повернутися нам до вогнища? Відпочинемо, виспимося, а завтра підемо на полювання.

Пітамакан весь час йшов попереду, прокладаючи стежку по пухкому снігу. Не дивно, що він стомився. Я запропонував зайняти його місце і прокласти дорогу до річки, а потім йти по льоду і видивлятися дичину, що бродила в прибережному лісі.

— Ти правий! — вигукнув він, і обличчя його засяяло усмішкою. — Йди вперед. Скоріше б дістатися річки!

Через кілька хвилин ми вже крокували льодом, і Пітамакан знову йшов попереду. Вперше відколи ми вийшли на полювання, я перестав сумніватися в успіху і з упевненістю сказав собі, що додому ми повернемося не з порожніми руками. Наші ноги, взуті в мокасини, безшумно ступали по гладкому льоду: звичайно, нам вдасться близько підійти до наміченої здобичі, і цього разу Пітамакан не схибить. Ми злякали тетеруків, помітили двох-трьох видр, але на снігу вздовж річки й далі, в лісі, було стільки слідів великих тварин, що на дрібну дичину ми вирішили не звертати уваги. Ми наближались до того місця, де високі сосни підступали до річки. І ось тоді надія спалахнула з новою силою: ми побачили, як обсипався сніг із гілок молодого верби і деревце затремтіло, немов по ньому вдарили сокирою. Ми зупинилися, прислухаючись, але навколо було тихо. Потім посипалися пластівці снігу з куща неподалік нас. Пітамакан стиснув лук. З кущів вийшов лось і зупинився, повернувшись до нас боком, за двадцять кроків від річки.

"Ну, вже він від нас не втече!" — подумав я.

Затамувавши подих, я чекав, дивлячись то на лося, то на Пітамакана.

Пітамакан прицілився, натягнув тятиву і раптом, круто повернувшись, сів на лід. Тятива розірвалася!

Це був страшний удар: ми втратили здобич, і всьому виною була гнила тятива! Лось зник з поля зору, як тільки Пітамакан опустився на лід. Довго сидів він з опущеною головою, жалюгідний і пригнічений. Нарешті він глибоко зітхнув, підвівся і

запропонував іти додому.

— Стривай! Спробуємо зв'язати кінці ременя, — сказав я. — Можливо, він протерся лише в одному місці.

Пітамакан безнадійно похитав головою і пішов по льоду. Але за хвилину він зупинився.

— Немає в мене надії, але спробуємо.

Ремінь був довшим, ніж потрібно для тятиви. Ми зв'язали кінці вузлом, і Пітамакан, приладнавши стрілу, почав повільно натягувати тятиву. Мені здавалося, що ремінь витримає, але раптом пролунав тріск: тятива лопнула знову, і цього разу в іншому місці. Про полювання не було чого й думати, якщо ми не роздобуємо нової, міцної тятиви. Пітамакан мовчки продовжував шлях, а я йшов за ним, марно намагаючись знайти якийсь вихід.

Ми йшли по льоду, слідуючи всім звивам річки, бо надто втомилися, щоб йти найкоротшим шляхом по глибокому снігу. До вечора було ще далеко, коли ми підійшли до нашого куреня, розклали багаття і підсмажили шматок кролячого м'яса.

— Тепер і кроликів не буде, — зауважив я. — На ремені стільки вузлів, що з нього не зробиш гарної петлі.

— Правильно, брате, — озвався Пітамакан. — Вихід у нас один: якщо в тій печері за річкою заліг ведмідь, ми маємо його вбити.

— Кийками?

— Так, звичайно. Я вже тобі казав, що не можу відрізати пасмо волосся. Значить, нам нема з чого зробити нову тятиву.

— Ходімо! — у розпачі вигукнув я. — Ідемо до печери і якнайшвидше покінчимо з цією справою.

Поївши кролячого м'яса і напившись води з джерела, ми зрубали гострим каменем дві молоді берізки. Озброївшись важкими палицями, ми поспішили до річки. Багато снігу випало з того дня, як ми знайшли тут відбитки лап чорного ведмеда, але й зараз ще можна було знайти його сліди, що вели до печери.

6. ВЕДМІДЬ І ЛОСЬ.

Ми йшли ледь помітними слідами, що вели через ліс до печери біля підніжжя скель. Щодо мене, то я не мав жодного бажання поспішати. На півдорозі я зупинився і гукнув Пітамакана.

— Давай придумаємо якийсь план, — запропонував я. — Обговоримо, як узятись за справу.

— Не знаю, який тут може бути план, — озвався він, повертаючись до мене.

— Ми підійдемо до печери, зазирнемо в неї і гукнемо: "Гей, ведмідь, вилазь!" Він злякається і вилізе, а ми з піднятими палицями стоятимемо праворуч і ліворуч від входу. Як тільки він вийде, ми щосили вдаримо його по перенісці. Він впаде, і ми його битимемо кийками, поки він не здохне.

Я пригадував розповіді індіанців та мисливців про полювання на ведмедів; ніколи не чув я, щоб ведмеда вбивали палицями.

— Та-ак, — простягнув я, вислухавши план Пітамакана.

— Що? Чому ти замовк? Що ти хотів сказати?

— Боюся, що ми наражаємося на велику небезпеку, — сказав я. — Мені казали, що звір, загнаний у глухий кут, завжди захищається.

— Але ми нікуди не заганятимемо цього ведмедя, Ми займемо місця по обидва боки входу. З печери він може бігти схилом прямо в ліс. Він побачить, що шлях вільний, і ми ледве встигнемо завдати йому удару. Пам'ятай: бити треба щосили. Якщо він не впаде після першого ж удару, ми його не наздоженемо — він утече в ліс.

Ми побрели далі. Слова Пітамакана мене заспокоїли; тепер мені хотілося якнайшвидше довести справу до кінця. Доля наша залежала від того, чи вб'ємо ми ведмедя. Якщо він від нас втече, розмірковував я, можливо, Пітамакан подолає забобонний страх і зріже пасмо волосся для тятиви. Вийшовши з лісу, ми стали дертися по крутому схилу. Кроків за двадцять від печери ми зробили сумне відкриття: стежка, якою ми йшли, круто повертала ліворуч, а потім вела назад, у ліс. Ми переглянулися і Пітамакан глухо сказав:

— Кінець полюванню. Ведмідь почув наш запах і побоявся йти в печеру. Значить, у нього на прикметі якийсь інший барліг.

"Погана справа! — подумав я. — Невже Пітамакан не погодиться зрізати пасмо волосся? Постараюсь його переконати..."

Але переконувати його мені не довелося. Озираючись на всі боки, я помітив праворуч від печери сліди ведмежих лап, що тяглися вздовж підніжжя скель. Мовчки схопив я Пітамакана за руку і вказав йому на ці сліди. Очі його блиснули, він усміхнувся на весь рот і мало не пустився в танок.

— Так от чому той ведмідь втік у ліс! — вигукнув він. — Інший ведмідь уже зайняв його барліг, а він побоявся вступити з ним у бій. Йдемо, йдемо!

Але, пройшовши кілька кроків, він зупинився і замислився. Потім повернувся і подивився на мене якимось дивно, наче вперше побачив мене. Вдивляючись у моє обличчя, він, здавалося, намагався вгадати, що я за чоловік. Не дуже приємно, коли на тебе так дивляться! Спочатку я терпів, потім розгнівався і запитав, що йому потрібно. Відповідь була несподівана.

— Мені спало на думку, що там, у печері, заліг не чорний ведмідь, а грізлі. Звісно, я в цьому не впевнений. Як нам бути? Чи йти вперед — можливо, назустріч смерті — чи повернутися? Якщо ти боїшся, повернемося назад.

Звичайно, я боявся, але становище наше було відчайдушне, а крім того, мені соромно було зізнатися в боягузстві.

— Ходімо, — сказав я, — ходімо! Я ні на крок не відстану від тебе.

Ми видерлися схилом і зупинилися перед печерою. Низький хід був завалений снігом, тільки всередині виднілася вузька щілина: сніг засипав дірку, в яку проліз ведмідь. Сліди, що вели до печери, були майже непомітні під снігом, і ми не могли визначити, хто тут пройшов — чорний ведмідь чи грізлі.

Одне було безперечно: звір знаходився там, у цій темній барлозі, за кілька кроків.

Пара від його дихання виривалася з вузької щілини. Пітамакан наказав мені стати праворуч від входу, а сам зайняв місце зліва. Коли я за його знаком підняв палицю, він нахилився до щілини і закричав:

— Пак-сі-куо-ї, сак-сіт! (Липкий Рот, виходь!)

Ведмідь не з'являвся. Жодного звуку не долиняло з печери. Пітамакан крикнув ще кілька разів, але безрезультатно. Знаком наказавши мені йти за ним, він почав спускатися схилом.

— Доведеться просунути жердину в печеру і розворушити її, — сказав Пітамакан, коли ми ввійшли до лісу. — Він спить і нічого не чує.

Незабаром ми побачили суху струнку сосонку. Швидко відламали ми гілки, що напівзгнили, і в нашому розпорядженні виявилася жердина довжиною в сім метрів.

— Я сильніший за тебе, — говорив Пітамакан, підіймаючись схилом. — Ти просунеш жердину в дірку, а я стоятиму біля входу, і як тільки ведмідь вилізе, я його вдарю палицею по голові. Жердину ти тримай у лівій руці, а палицю у правій; можливо, і ти встигнеш завдати йому удару.

Коли ми повернулися до печери, я переконався, що скористатися порадою Пітамакана не можна. Однією рукою я не міг проштовхнути жердину крізь кучугуру. Тоді я встромив кийок у сніг і обома руками стиснув жердину. Все глибше входила вона у снігову брилу, я налягав на неї щосили. Раптом жердина пройшла крізь брилу, і я втратив рівновагу і впав ницьма.

Падаючи, я чув як щось важке вдарило по кінці жердини в печері. Потім пролунало заглушене сердите бурчання, від якого у мене волосся заворушилося. Не встиг я схопитися, як бурчання почулося над моєю головою і на мене напало важке кудлате тіло. Гострі пазурі встромилися в мою ногу. Я корчився, звивався, намагався, здається, кричати, але так як я лежав, уткнувшись обличчям у сніг, то не міг видати жодного звуку.

Я був певен, що на мене напав грізлі і настала моя остання година. Раптом, на превелике моє здивування, мені вдалося вивільнитися з-під важкої туші; я перекинувся на спину і мигцем побачив Пітамакана з занесеною над головою палицею. Негайно я схопився, схопив свою палицю і не міг не кричати від захоплення; ведмідь борсався в снігу, а Пітамакан бив його по голові. Я встиг завдати два-три удари раніше, ніж ведмідь перестав корчитися. Тільки тоді я переконався, що це не грізлі, а звичайнісінький чорний ведмідь, до того ж не з великих. Напади на нас грізлі, нам обом не довелося б повернутися до багаття.

Не відразу взялися ми до роботи. Спочатку Пітамакан мав мені розповісти, як він стояв біля входу і завдав ведмедеві удару по голові, коли той вискочив з печери, і як він обсилав його ударами, коли ведмідь прим'яв мене. Мені теж дуже хотілося розповісти, що я відчув, коли на мене навалився ведмідь і я з хвилини на хвилину чекав смерті. Але слів у мене не вистачало, та й гострий біль у ногах давався взнаки. Штани мої були розірвані, ноги закривавлені, але рани виявилися неглибокими. Набравши в жменю снігу, я приклав його до литок.

Ведмідь був невеликий, але жирний, і підняти його ми не могли. Він важив не менше дев'яноста кілограмів. Ми взяли його за передні лапи і потягли додому. Тягнути його вниз по схилу і по скутій льодом річці було неважко, але далі почався підйом, і коли ми дісталися нашого куреня, вже спустилися сутінки. Незважаючи на сильний мороз, ми обидва обливалися потом.

На щастя, у нас під рукою був запас палива. Пітамакан розгріб золу, що прикривала тліюче вугілля, і розвів багаття. Ми відпочили і підсмажили шматок кролячого м'яса. Ніколи ми ще не були такі щасливі, як того вечора, коли сиділи біля вогнища, жували несмачне м'ясо і милувалися нашою здобиччю.

Думаю, доісторичні люди захоплювалися ножами з обсидіана, як чудовим знаряддям. Але ми звикли користуватися ножами з гострої сталі, і ці саморобні ножі жорстко випробовували наше терпіння. Але зрештою з їх допомогою ми здерли шкуру з ведмеда, проте чимало часу минуло, поки ми зробили розріз уздовж черева, від нижньої щелепи до хвоста. Підшкірний шар жиру був завтовшки п'ять сантиметрів, і коли ми нарешті здерли шкуру, вигляд у нас був такий, наче ми валялися в жирі. Поглянувши на Велику Ведмедицю, я переконався, що було після півночі, але Пітамакан і не думав про відпочинок: спочатку він хотів відокремити сухожилля від кісток і висушити їх біля багаття.

Багато хто стверджує, що індіанці виробляли свої тятиви та нитки з сухожилля кінцівок тварин. Це не вірно. Сухожилля, якими користувалися індіанці, тягнуться, немов стрічки, вздовж хребта, довжина та ширина їх змінюються залежно від розмірів тварини. У бізона ці сухожилля мають близько метра завдовжки, сім-вісім сантиметрів завширшки і півсантиметра завтовшки. Їх потрібно висушити, а потім вони легко розщеплюються на нитки.

Сухожилля, що проходили вздовж хребта вбитого нами ведмеда, мали завдовжки близько півметра, але цього було цілком достатньо, щоб зробити з них дві тятиви. Ми їх відокремили від туші і поклали на довгий товстий ціпок, до якого вони пристали. Розтягнуті на цій палиці вони сушилися біля вогнища. Тоді тільки ми лягли спати, але часто прокидалися, схоплювалися і підкидали хмиз у багаття.

Наступного ранку я вирішив поласувати ведмежатиною і підсмажив шматок м'яса на тліючому вугіллі. Але м'ясо виявилось таким смердючим, що я не міг проковтнути жодного шматочка. Пітамакан поділився зі мною залишками кролячого м'яса. Мій друг швидше погодився б померти з голоду, ніж доторкнутися до ведмежатини, оскільки чорноногі вважають ведмеда священною твариною та близьким родичем людини, а тому ніколи його не їдять.

На думку чорноногих, людина, яка вбила грізлі, здійснила такий же великий подвиг, якби він вбила індіанця ворожого племені, наприклад, сіу. Але мисливцеві дозволяється взяти, у вигляді трофея, тільки пазурі вбитого звіра, шкуру він має залишити. Знахар, після багатьох молитов і жертвоприношень, має право відрізати смужку шкіри, щоб загортати в неї священну люльку.

Пітамакан, слідуючи настановам своїх предків, хотів викинути шкуру чорного

ведмедя, але коли я заявив, що власноруч і без його допомоги вичищу її і розтягну для просушки, він погодився поспати на ній разок і користуватися нею і надалі, якщо його не переслідуватимуть кошмари.

Я охоче взявся до роботи і незабаром очистив шкуру від жиру та шматків м'яса. Тим часом Пітамакан зробив дві тятиви із сухожиль ведмедя. Спочатку він розтріпав їх на нитки, потім скрутив з ниток мотузку, яку висушив перед багаттям. Загостривши суху гілку берези, він зробив з неї шило і нитками, що залишилися, зашив наші роздерті мокасини. Опівдні вирушили ми на полювання, тягнучи за собою обдерту тушу ведмедя. Перейшовши річку по льоду, ми залишили тушу в лісі, сподіваючись скористатися нею як приманкою для інших звірів. Потім ми знову спустилися на лід і пішли до верхів'я річки. Того дня ми обидва були певні успіху. Луки наші висохли і стали пружнішими, тятивами ми також були задоволені. За ніч випав сніг, і ми могли легко відрізнити нові сліди великої дичини від старих слідів. І лід, що скував річку, був покритий снігом, на якому відбилися копита тварин, що переправлялися на інший берег; копитні тварини рідко наважуються ходити гладким льодом: вони бояться послизнутися і пошкодити собі ноги.

Незабаром ми побачили тетеруків, що стояли поряд біля краю ополонки, куди вони злетілися вгамувати спрагу. Коли ми наблизилися, вони втекли в кущі, а потім спурхнули і розсілися на гілках ялинок. Чотирьох птахів ми вбили тупими стрілами. Я вбив тільки одного, бо стріляв набагато гірше, ніж Пітамакан, який не розлучався з луком мало не з того часу, як навчився ходити.

Заривши птахів у сніг біля самого берега, ми продовжили шлях і натрапили на сліди кількох лосів, які перейшли на північний берег річки, перетнули гай і зникли в густому ялиннику. Ми побігли слідами і зупинилися там, де починався ялинник. Тут Пітамакан зайняв сторожовий пост, а мене послав в обхід. Я повинен був увійти в ялинник з протилежного боку, перетнути його і повернутися до Пітамакана.

— Тобі нема чого пробиратися потихеньку, коли ти увійдеш у ялинник, — сказав він мені. — Що більше шуму, то краще. Лосі побіжать назад, старою стежкою, і тут я їх підстережу. Дай мені одну з твоїх стріл. Навряд чи тобі випаде нагода стріляти.

Тепер у мене залишилася тільки одна стріла з наконечником з обсидіана, і я твердо вирішив убити сьогодні лося. Того ранку я, як і Пітамакан, відчував себе сильним і вірив у удачу. Всі мисливці знають це почуття і зрозуміють мене, якщо я скажу, що анітрохи не здивувався, коли, увійшовши до ялинника, побачив великого лося-самця, що об'їдав гілочки якогось куща.

Перебував він кроків за п'ятдесят від мене і не звернув уваги на шарудіння. Бачити мене він не міг — нас розділяла стіна з молоденьких ялинок. Але коли я вийшов на просіку, він стрепенувся, хитнув головою і приготувався до стрибка. Та я виявився спритнішим за нього. Я натягнув тятиву так сильно, що кінець стріли майже торкався лука. Стріла розсікла повітря і встромила в бік лося. Він побіг, я кинувся за ним. Я кричав на всю горлянку, щоб злякати стадо і спрямувати його старою стежкою до Пітамакана. Побіжно я бачив лосів, що стрибали між ялинками, але вся моя увага була

зосереджена на плямах крові на снігу, які вказували мені шлях до моєї здобичі. Незабаром я наткнувся на лося — він лежав упоперек колоди, покритої снігом. Моя стріла пробила йому легені.

— Уо-ке-хаї! Ні-каї-ніт-а іс-стум-ік! (Іди сюди! Я вбив лося!) — Закричав я.

З далекого кінця ялиника долинула відповідь:

— Ніс-тоа ні-мут-ук-стан! (Я теж убив!)

Це була приємна новина. Як не жаль було відійти хоча б не надовго від мого лося, проте я побіг до Пітамакана і побачив, що він убив велику жирну самку. Він випустив три стріли, і нарешті тварина впала на березі річки.

Ми були так збуджені успіхом, що довго не могли заспокоїтися: ділилися один з одним своїми враженнями, хвалилися влучними пострілами. Нарешті ми дістали ножі з обсидіана і взялися до роботи. Але робота йшла повільно, оскільки ножі тупилися. Провозилися ми цілий день і надвечір здерли шкури з обох тварин і перенесли м'ясо самки, вбитої Пітамаканом. М'ясо самця, жилисте і несмачне, не годилося в їжу, але сухожилля його, шкіра, печінка і мозок становили для нас велику цінність.

— Справ у нас по горло, — сказав Пітамакан. — З чого ми почнемо?

Стемніло. Ми зібрали хмизу на ніч і грілися біля багаття.

— Насамперед ми засмажемо двох тетеруків, шматок печінки та ребра лося, — відповів я.

Нам обом набридло кроляче м'ясо, і ми весело зайнялися приготуванням до бенкету. Спочатку ми з'їли тетеруків і печінку, потім почали терпляче чекати, поки не підсмажаться ребра, що висіли на триніжці над вогнем. Я давно вже звик їсти м'ясо без солі, а мій друг не відчував у солі жодної потреби. У ті часи чорноногі не вживали солі, терпіти її не могли і називали "іс-тік-сі-пок-ї" (палить, як вогонь).

— Ну, то з чого ж ми почнемо? — знову спитав Пітамакан. — Нам потрібні нові мокасини та лижі, а також зручний вігвам.

— Зробимо насамперед вігвам, — не замислюючись, відповів я. — Але як ми його зробимо? Спочатку нам доведеться вбити двадцять лосів і видубити шкури, щоб пошити покришку для вігваму. На це потрібно багато часу.

— Наш вігвам буде побудований інакше, — заперечив Пітамакан. — Коли ти їздив до верхів'їв Великої річки, ти мав бачити житло племені Земля. Ось ми й збудуємо такий вігвам.

Підіймаючись з дядьком по річці Міссурі, я не тільки бачив житла племені Земля (Сак-ві Туп-пі), як називають чорноногі плем'я мандан, а й заходив у них і переконався, що землянки ці дуже теплі та зручні. Для побудови їх потрібні тільки стовпи, жердини та земля. Ми з Пітамаканом вирішили з ранку приступити до роботи і не ходити на полювання, поки наш будинок не буде готовим. Місце для нього ми вибрали близько від річки і на відстані півтора кілометра від старого куреня. Років два-три тому лісова пожежа знищила на цій ділянці тисячі молоденьких дерев, але пощадила вікові сосни та ялинки. За будівництво ми взялися, не маючи ні інструментів, ні цвяхів. Замість чотирьох важких кутових стовпів, які забивають у землю мандани, ми вибрали чотири

дерева, які росли кроків за десять одне від одного, утворюючи неправильний чотирикутник. Кожне дерево складалося ніби з двох дерев, що зрослися разом і роздвоювалися не надто високо над землею. На розвилини дерев ми поклали з двох боків чотирикутника важкі жердини. Для того щоб жердині посередині не провисали, ми спорудили дві підпірки, на жердини поклали легші жердини — і дах був готовий. У центрі його ми залишили невелику дірку.

Тепер нам потрібні були жердини для стін. Гострим камінням ми нарубали молодих дерев, зрізали з них гілки і приставили їх до чотирьох боків даху, залишивши вузький отвір з південного боку. Він мало слугувати нам дверима. Потім ми покрили стіни та дах ялиновими гілками, а зверху насипали на чверть метра землі. Так як стіни нашого будиночка були не прямі, а з сильним нахилом, шар землі тримався на них. Замість лопат ми користувалися лопатками лося, а через брак тачки перетягували землю в шкурі.

Працювали ми кілька днів, не покладаючи рук. Зрештою будинок був готовий. Якраз під квадратним отвором у даху ми розвели багаття, обклавши його довкола важким камінням. Ложем слугували ялинові гілки, накриті ведмежою шкурою. Завісивши двері шкурою лося, ми присіли біля вогнища. О, як ми пишалися нашим затишним теплим житлом.

— Що ж ми тепер робитимемо? — спитав Пітамакан, коли ми вперше снідали в новій домівці.

— Зробимо мокасини та лижі, — запропонував я.

— Цю роботу ми відкладемо на вечір, а тепер...

Він не закінчив фрази. Щось загуркотіло, здавалося, над нашими головами, — ніколи не чув я такого гулу і гуркоту. Смагляве обличчя Пітамакана посіріло, як попіл. Він схопився і крикнув мені:

— Біжи! Біжи!

7. ГІРСЬКИЙ КОЗЕЛ.

Ми вибігли із землянки. Гуркіт і гул наростали. Мені здавалося — світ руйнується. Пітамакан мчав геть від річки, на південь. Не встигли ми пробігти і двохсот кроків, як раптовий шум стих. Задихаючись, ми зупинилися, і я насилу зміг вимовити:

— Що трапилося?

— Як! Хіба ти не знаєш? — здивувався Пітамакан. — Он з тієї гори зірвалася величезна крижана брила і помчала в долину. Дерева, каміння — все змітала на своєму шляху. Я думав, що вона змете і наш дім. Пітамакану дуже хотілося піти на місце обвалу, але я переконав його залишитися вдома і працювати, поки ми не зробимо всі потрібні нам речі.

Одну зі шкур лося ми давно вже вимочували в річці, щоб легше було очистити її від шерсті. Ми притягли її в землянку і, поклавши на гладку тверду колоду, почали шкребти важким ребром лося, що замінював ніж. Край ребра ми загострили, але все-таки він був недостатньо гострим, і нам доводилося щосили на нього натискати, щоб відокремити волоски від шкіри. Працюючи по черзі, ми лише до кінця дня зняли

шерсть зі шкіри.

Шкуру ми розрізали на дві частини. Одну ми висушили, з другої вирізали ремені для лиж. Нудна це була робота, тому що ми не мали жодних інструментів, окрім ножів з обсидіана. Коли половина шкіри висохла, я довго втирав у неї мозок і печінку лося, потім звернув її і відклав у бік дня на два, щоб клейкість зникла. Через два дні я її вимив, висушив і довго тер і шкріб. Нарешті ми отримали великий шматок видубленої шкіри. Її мало вистачити на чотири пари мокасин. Мокасини ми з Пітамаканом зробили дуже великі, тому що ноги ми обгортали кролячими шкірками і на них натягували взуття. Замість голки ми користувалися шилом, зробленим із кістки лося, а нитки нам заміняли сухожилля.

"О-уам" ("схоже на яйце") — так чорноногі називають лижі. Але я не беруся визначити, на що були схожі наші лижі. Обіддя ми зробили з берези, і жодна лижа не була схожа на іншу — всі четверо були різної форми. Як посміявся б з наших виробів індіанець будь-якого з племен, що жили в лісах! Співплемінники Пітамакана та інші індіанці прерій не користувалися лижами, а я ніколи не бачив жодної пари. Ми обидва знали про них тільки з чуток і, справді, непогано впоралися з незвичною роботою. Лижі наші вийшли важкі та незграбні, але цілком придатні для ходьби глибоким снігом. Вони занурювалися в сніг лише на кілька сантиметрів.

Коли в нас були готові мокасини та лижі, піднялася хуртовина, що не припинялася дві доби. Ми мимоволі відмовилися від полювання. Ці два дні ми займалися покращенням нашого житла, збудували вогнище з важкого каміння, яке зігрівало хатину, коли ми лягали спати.

Вхід ми завісили шкірою лося, але довелося залишити щілину, в яку проходило холодне повітря, інакше не було б тяги. Ми мерзли, поки я не згадав, що мандани ставлять у своїх землянках заслони між дверима і багаттям, щоб холодне повітря піднімалося до даху.

Ми відразу ж зробили заслін із жердин і присіли на ліжко біля багаття. Тепер із дверей не дуло, і в землянці стало тепліше. Однак ночами, коли згасало багаття і остигало каміння, ми повинні були вставати і підкидати хмиз, щоб не мерзнути. Якщо ми хотіли спати не прокидаючись, слід було подбати про теплі ковдри. Пітамакан заявив, що тут, у горах, водиться біла гірська коза з густою вовною і шкура цієї кози товща і тепліша, ніж шкура бізона.

На третій ранок хуртовина стихла, і я запропонував йти в гори полювати на кіз, але мій друг відмовився.

— Сьогодні ми не підемо на полювання, — заявив він. — Мені наснився поганий сон: ведмідь мене рвав кігтями, а цап устроїв мені в бік гострі роги. Можливо, цей сон віщує нещастя. А може, я не маю спати на ведмежій шкурі. З того часу, як ми на ній спимо, мені часто сняться погані сни.

— А я нічого уві сні не бачу! — вигукнув я.

— Більше я не спатиму на цій шкурі, — рішуче сказав Пітамакан.

— О, сни ніколи нічого не віщують, даремно ти звертаєш на них увагу, — озвався я.

— Білі не вірять у сні.

— Нехай білі не вірять, а мій народ вірить, і я віритиму, — дуже серйозно заявив Пітамакан. — Уві сні ми дізнаємося, що ми можемо і чого не можемо робити. Не говори зі мною про сні, якщо не хочеш заподіяти мені зло.

Мені дуже хотілося розвіяти забобони Пітамакана, але він був дуже впертий, і я не став з ним сперечатися, знаючи, що суперечка може призвести до сварки.

На щастя, він бачив уві сні лише ведмедя та козла, отже, ми могли полювати інших тварин. Надівши лижі, ми побігли розставляти пастки. Для куниць ми зробили невеликі пастки, потім пішли до верхів'я річки подивитися на тушу ведмедя та вбитого мною лося. Знайшли ми лише два скелети; кістки були майже вщент обгризені росомахами, рисями та гірськими левами. Тут ми влаштували дві великі западні, важкі бруси яких підперли старими колодами. З такої пастки не вирвався б і найбільший хижак, якби пішов на приманку.

Коли ми покінчили з цією справою, згустилися сутінки, і ми поспішили додому. На снігу ми бачили відбитки копит оленів і лосів, але ми не мали часу вистежувати дичину. Не встигли ми увійти в хатину, як знову піднялася хуртовина, але це було нам на руку. Чим більше снігу, тим краще: копитні тварини не зможуть від нас втекти, і ми вибиратимемо самих жирних.

Багато снігу випало тієї ночі, і наступного дня нам знадобилися лижі. Яскраво світило сонце, Пітамакан не бачив поганих снів, і ми пішли на полювання за козами. Піднявшись на схил гори проти нашої хатини, ми дісталися до виступу, звідки видно було долину, де ми жили. Біля самої вершини гори, дуже крутої та високої, починалося крижане поле, що обривалося біля краю скелі, з якої кілька днів тому зірвалася снігова лавина.

Стоячи на виступі, Пітамакан повернувся обличчям на схід і показав мені на гірський хребет, вкритий снігом. Темними були тільки стрімкі скелі, на яких не лежав сніг.

— Там, у горах, сніг глибший, ніж у долині, — сказав Пітамакан.

З тугою дивився він на стіну з каменю та снігу, що відокремлювала нас від рівнин та рідного народу. Але він ні слова не сказав про свою тугу. Я також мовчав. Я, здається, віддав би все на світі, аби повернутися до дядька, у форт Бентон. Щоправда, у нас була тепер тепла хатина, було м'ясо, зброя, лижі, але майбутнє наше здавалося мені туманним. Хто знає, чи ми колись повернемося до берегів Міссурі? Здавалося, що сама природа повстала проти нас.

Пітамакан торкнувся мого плеча і перервав мої роздуми.

— Тут, на схилах цієї гори, я не бачу козячих стежок, — сказав він. — Але глянь на сусідню гору. Там на виступах начебто видніються сліди.

Так, на блискучому снігу видно було вузькі стежки, що тяглися між соснами. Але тварин, які проклали ці стежки, ми не могли розгледіти. Вони були майже такі ж білі, як сніг, і ми побачили б їх лише в тому випадку, якби вони стояли на тлі темних сосен чи скель. Відстань між двома горами була не більше півтора кілометра, але розділяла їх

глибока ущелина, і нам довелося спуститися до річки і піти в обхід.

Шлях наш лежав повз три пастки, розставлені неподалік річки. У першій ми знайшли велику куницю з густим темним хутром, друга виявилася недоторканою. Куницю ми витягли з-під бруса, що впав, і повісили на гілку дерева. Наближаючись до третьої пастки, ми ще здалеку побачили, що на нас чекає здобич. Ми прискорили кроки.

— Потрапила рись, — припустив я.

— Росомаха, — висловив свій здогад Пітамакан.

Ми обоє помилились. У пастку потрапив гірський лев — важка поперечина роздробила йому шийні хребці. Чорноногі, а також племена Кроу та Черевані високо цінували шкуру гірського лева; нею вони накривали сидла. Ми знали, що можемо обміняти цю шкуру на чотирьох коней і вважали себе за багатіїв. Залишивши лева в пастці, ми почали підніматися на гору.

Спочатку підйом здався нам легким, але чим далі, тим важче було йти. Вийшовши з лісу, ми стали дертися по крутому схилу. Тут лижі не могли нам стати в нагоді; ми їх зняли і, провалюючись по коліна в сніг, брели від виступу до виступу. Старанно обходили ми зарості низькорослих сосен: там, між цими соснами, намело стільки снігу, що ми б зав'язли по самі вуха.

Хоча мороз був лютий, ми обливалися потом, але варто було нам зупинитися, щоб перевести дух, ми відразу ж починали тремтіти. Не раз подумував я про те, щоб відмовитися від полювання, але думка про теплі козячі шкури, здавалося, удесятерила мої сили. О, як заздрих я того дня птахам! Ворона Кларка, що відрізняється неприємним, хрипким голосом, пролетіла над моєю головою і, спустившись на гілку сосни, почала викльовувати зерна з великої шишки.

"О, якби ми могли літати, як вона! — думав я. — Як швидко дісталися б ми гірських кіз!"

Хоч, як це дивно, але тут, серед холодних, неприступних скель, птахів було більше, ніж унизу, в долині, вкритій лісом. Зграями кружляли біля нас маленькі співучі пташки. Я не знав, як вони називаються. Лише через багато років один натураліст сказав мені, що це були зяблики з сірими чубчиками — північні птахи, які люблять холод та хуртовину. Бачили ми також птарміганів — дрібних білих пташок з роду тетеруків. Очі, дзьоб та лапки у них були чорні. Вони ніколи не спускаються в долину і цілий рік мешкають на схилах високих гір. Оперення у них густе, і навіть лапки до пальців покриті пір'ям. У сильні морози вони не сідають на гілки карликових сосен, а пірнають у пухкий сніг, проривають тунелі та сидять під снігом. Ці птахи виявилися не полохливими: вони підпускали нас до себе кроків на вісім-десять і лише тоді вилітали чи тікали. Деякі, сміливіші, задирали хвостики, коли ми підходили близько, і навіть вдавали, ніби хочуть на нас напасти.

Нарешті ми піднялися на довгий і широкий виступ, що обривався у прірву. Далі, за прірвою, тягнувся наступний виступ, який був ніби продовженням першого. І там, біля підніжжя скелі, ми побачили гірського козла. Козел був великий і старий, він сидів на

льоду, як сидять собаки, і в цій позі, настільки незвичній для трав'яної тварини, було щось дивне. Нам стало страшно: ми ніколи не бачили такого дивовижного цапа. Морда в нього була довга, з величезною бородою; голова, здавалося, вросла в плечі. Передні ноги його були набагато довші за задні, їх покривала довга шерсть, і можна було подумати, що на них надягнуті панталони з бахромою. Над плечима його шерсть піднімалася сантиметрів на двадцять. Хвіст — короткий — був так густо вкритий волоссям, що був схожий на товсту палицю. Роги, напівкруглі, чорні, загнуті були назад і здавались надто маленькими для такої великої тварини; формою вони нагадували серп. Пітамакан розглядав козла з такою ж цікавістю, як і я.

— Що сталося з ним? — Запитав він мене. — Чи не хворий він?

— Вигляд у нього такий, ніби він за чимсь сумує, — озвався я.

І справді, вигляд у цапа був похмурий. Звісивши голову на груди, він тужно дивився вниз, у долину, ніби на ньому тяжким тягарем лежали усі гіркі прикросі. Зацікавившись козлом, ми не одразу помітили його побратимів, які розмістилися на невеликих виступах над його головою. Нарахували ми тринадцять кіз та козлів: одні лежали, інші стояли на снігу. Один старий цап лежав під гілками карликової сосни; зрідка піднімав він голову, набивав рота довгими голками і повільно їх пережовував. Ми не розуміли, чому стадо не втекло. Невже тварини нас не помітили?

— Підійдемо до краю прірви і подивимося, як перебратися на наступний виступ, — запропонував Пітамакан.

Зробивши кілька кроків, ми переконалися, що кози давно нас побачили. Дві чи три дивилися на нас з цікавістю, старий козел, що сидів над прірвою, глянув разок у наш бік і знову поринув у похмурі роздуми. Інші не звернули на нас жодної уваги: вони ніколи не бачили людину.

Підійшовши до прірви, ми переконалися, що маємо видертися на широкий виступ, що знаходився на висоті п'ятдесяти метрів від нас, пройти цим виступом над прірвою, а потім спуститися до кіз.

Ніколи не забуду я цього підйому! Сніг був глибокий, але ми зняли лижі і, користуючись ними, мов лопатами, прокладали крок за кроком дорогу. Іноді сніг обсипався під нашими ногами, і ми скочувалися на кілька кроків униз. Одного разу Пітамакан був із головою засипаний снігом, і мені довелося його відкопувати. Він уже задихався, коли я його відкопав.

Діставшись до виступу, ми одягли лижі, але знову зняли їх, коли почали спускатися схилом. Спуск виявився легким, так як гора обривалася вниз уступами, і на кожному уступі ми робили перепочинок. Наблизившись до широкого виступу, на якому були кози, ми натягнули тятиви луків. Я, як поганий стрілець, залишив собі лише одну стрілу, а решта чотири були у Пітамакана.

Ми вступили на стежку, прокладену козами, що тягнулась вздовж виступу, який мав завширшки від двадцяти до тридцяти кроків. Де-не-де перегороджували нам шлях карликові сосни і ялівець і затуляли від нас кіз.

Обійшовши зарості, ми мало не налетіли на великого цапа. Коли він нас помітив,

шерсть на його спині піднялася дибки, і він рушив нам назустріч. Ішов він, опутивши голову і немовби танцюючи, а ми, побачивши його, і здивувалися і злякалися. Побачивши ці гострі чорні роги, мороз пробігав по шкірі.

— Зверни зі стежки! Біжи праворуч! — крикнув, штовхаючи мене, Пітамакан. — А я побіжу ліворуч!

Звісно, бігти ми не могли. Звернувши зі стежки, ми йшли первальцем, провалюючись у сніг. Але цап не поспішав, і ми встигли відійти на кілька кроків від стежки.

Порівнявшись із нами, він зупинився, ніби розмірковуючи, що тепер робити. Але Пітамакан не витрачав часу на роздуми. Він вистрілив і не схибив. Старий цап підстрибнув і хитнув головою, вигляд у нього був жалюгідний і безглуздо здивований; потім він тяжко впав на сніг. Ми дісталися до стежки і оглянули здобич — такої густої довгої шерсті я не бачив на жодній тварині. На голові там, де починалися гострі роги, я помітив чорні нарости, схожі на великі бородавки.

— Понюхай їх! — сказав Пітамакан.

Я понюхав і відчув гострий запах мускусу. Пітамакан витяг стрілу; мабуть, вона пронизала серце козла. Потім ми вирішили підійти ближче до стада і вбити ще кількох тварин. Ми потребували теплих ковдр і хотіли роздобути чотири великі шкури або п'ять маленьких.

— Що ж ти стоїш? — спитав я, бачачи, що Пітамакан не рухається. — Йди вперед!

Він підняв руку і наче прослухався. Його очі розширилися від страху.

— Що з тобою?!

Він не відповідав і тривожно поглядав на всі боки. Раптом я почув слабкий, здалеку лунаючий гул. Очевидно, цей гул і стривожив Пітамакана. Ми глянули на вершину гори, окинули поглядом найближчі схили, але, здавалося, ніде не було снігового обвалу. Гул ставав протяжнішим і гучнішим, наростав з кожною секундою, а ми тремтіли від страху, не розуміючи причин цього дивного явища. Ми дослухалися. Страшний гул долинав, здавалося, з усіх боків.

— Тікаймо! — крикнув Пітамакан. — Тікаймо звідси!

8. СЛІДИ ЛИЖ.

— Куди ж втікати? — Запитав я. — Це ревіння долинає наче звідусіль і нізвідки.

Кинувши погляд на вершину гори, на схилі якої ми знаходилися, я побачив довгу хмару снігового пилу, що тяглася на схід від вершини і нагадувала гігантський стяг.

— Послухай! Та це ж вітер виє! — вигукнув я. — Бачиш, як він змітає сніг із вершини.

— Так, мабуть, це вітер, — погодився Пітамакан. — Але виття доноситься і з півночі, і з півдня, і зі сходу, і з заходу. Подивися, там нагорі вітер дме наче з усіх боків.

Пітамакан мав рацію: вітер змітав сніг зі схилів гір, що височіли проти нашої гори. За кілька секунд вершини гірського хребта затяглися білим серпанком, зникли у вихорі снігового пилу. Але тут, на схилі гори, віяв легкий західний вітерець. Я згадав, що взимку, коли пролітали над рівнинами північно-західні вітри, вершини Скелястих гір

завжди були затягнуті сіро-білими хмарами.

— Дивно, — сказав я Пітамакану, — вітру тут немає, а ми його чуємо.

— Так, — озвався мій друг, — дивно все в цій країні. Тут живе Творець Вітру та інші лісові та гірські боги. Брате мій, я боюся, щоб вони не розгнівалися на нас.

Вперше дув цей страшний зимовий вітер. З того часу ми часто чули протяжне завивання, що долинали невідомо звідки. Але в долині і навіть на схилах гір ніколи не було сильного вітру. Завжди Пітамакан бліднув і лякався, почувши страшне виття. Я намагався розвіяти його забобонний страх, але він не звертав уваги на мої докази.

Ковзаючи і падаючи, ми спустилися на наступний виступ і вниз, кроків за десять від нас, побачили кіз. Було їх сім штук — три старі кози, двоє козенят та два молоді цапи. Вони стояли, збившись у купу, і, навіть не думаючи про втечу, дивилися на нас знизу вгору. Вигляд у них був напрочуд дурний і розгублений.

Пітамакан убив одну з кіз. Я натягнув було тятиву, але передумав: я боявся промахнутися і втратити стрілу. Але нелегко було опанувати мене і відмовитися від полювання.

Пітамакан не втрачав часу даремно. Усі чотири його стріли влучили у ціль, і я віддав йому свою. Він прицілився в стару козу, яка, зрозумівши нарешті, що відбувається щось негаразд, побігла, незграбно підстрибуючи, схилом гори. Пітамакан убив її наповал. Як діти, раділи ми вдачі. Я перебігав від однієї кози до іншої, мацав густу шерсть, погладжував довгі роги.

Ми не мали мотузки, щоб зв'язати вбитих тварин. Ось що ми вигадали: зробивши надріз на задній нозі кози, ми просунули передню ногу другої кози між сухожиллям і кісткою, потім зробили такий же надріз на передній нозі і вставили палицю, щоб нога не вивільнилася із затиску. Так зчепили ми всіх убитих нами тварин — їх було п'ять — і потягли схилом.

Спуск був крутий, але завдяки глибокому снігу ми не ковзали і не скочувалися в прірву. Нашу здобич ми тягли, наче на буксирі. Побояючись снігового обвалу, ми намагалися триматися ближче до лісу. Я ступав обережно, наче людина, що йде тонким льодом, часто оглядався, дивився, чи не обсипається сніг. Пітамакан мене заспокоював.

— Якщо зірветься снігова лавина, ми встигнемо добігти до лісу, — казав він мені.

Ми благополучно спустилися до підніжжя гори і почали здирати шкури з убитих кіз. Але до вечора ми встигли обдерти лише одну козу. Решту ми поклали на купу ялинових гілок, а Пітамакан поставив над ними довгий ціпок і накинув на нього свій верхній одяг, щоб його вигляд і запах відігнали хижаків — левів, росомах, рисів, які могли заволодіти нашою здобиччю.

Може, мене запитають, чому ми поклали кіз на ялинові гілки, а не закопали в сніг? М'ясо нещодавно вбитих тварин починає псуватися за кілька годин, якщо закопати їх у сніг, але на морозному повітрі залишається свіжим.

Пітамакан виявив велику мужність, знявши теплий одяг. Тремтячи від холоду, він побіг додому, а я йшов повільно і ніс шкуру та голову кози. Того дня ми не встигли

витягти з пастки гірського лева та куницю.

Коли я ввійшов у нашу хатину, Пітамакан уже розвів багаття і повісив над вогнем ребра самки лося. Одяг наш промок наскрізь, довелося його зняти та висушити біля багаття. Як приємно було розтягнутися на ліжку з ялинових гілок, дивитись на веселі язики полум'я та відпочивати після важкого дня!

Протягом наступних днів робота у нас кипіла. Ми здерли шкури з кіз, вичистили їх і пошили з них мішок вовною всередину. Увечері ми обоє залізли в цей мішок і міцно заснули. Вперше відколи ми покинули табір чорноногих, ми не мерзли вночі і не прокидалися, щоб підкидати хмиз у багаття.

Чимало часу забирали в нас наші пастки. Щовечора ми їх оглядали і знаходили двох, трьох, а іноді й чотирьох хутрових звірів. Озброївшись ножами з обсидіана, ми здирали з них шкуру. Це була стомлююча робота, і йшла вона повільно, але ми охоче виконували її і пишалися своєю здобиччю. У нашій хатині завжди сушилися, розтягнуті на обручах, шкури куниць, росомах, рисів, а в кутку поступово зростав стос цінного хутра.

Чимало снігу випало за ці дні. Коли ми доїли м'ясо самки лося, сніговий покрив досяг майже двох метрів завтовшки. Протягом двох днів ми харчувалися козлятиною, але вона віддавала неприємним запахом мускусу. За словами Пітамакана, це була "не справжня їжа".

Визнавши, що луки наші недостатньо пружні, товариш мій мріяв зварити клею і обклеїти обидва луки сухожиллями лося. Матеріалу для клею було багато, але ми не знали, в чому його варити.

— Мандани роблять горщики із землі, — сказав я одного разу. — Може, й нам вдасться зробити горщик, який не розвалиться.

Ми спустилися до річки шукати глину. Там, де береги були круті, я почав збивати ціпком сніг, що тонким шаром покривав майже прямовисну стіну, і між двома пластами гравію ми побачили товстий пласт глини. Відламавши кілька великих шматків — глина була, звичайно, мерзла, — ми віднесли їх у хатину. Тут ми розтрощили їх на дрібні шматочки, дали їм розтанути, а потім, додавши трохи води, почали розминати руками липку масу.

Пітамакан — майстерний гончар — виліпив витончений горщик, подібний до тих, які він бачив у поселенні племені мандан. Що ж до мого горщика, то стінки його були завтовшки в два з половиною сантиметри, і містив він не більше двох літрів. Коли ми обклали обидва горщики тліючим вугіллям, мій дав тріщину, а горщик Пітамакана розвалився.

Невдача нас не збентежила. Знову взялися ми до роботи. Пітамакан налив води більше, ніж вперше, а я набагато менше. Коли горщики були готові, ми почали їх обпалювати. Другий горщик Пітамакана розвалився, як і перший, а мій — з товстими стінками, потворний формою, — здавалося, не постраждав від вогню. Я підтримував навколо нього велике полум'я, потім відгріб вугілля убік. Горщик був темно-червоного кольору; коли ми вдарили по ньому палицею, він задзвенів. Але з одного боку його

тяглася тріщина, і ми побоялися зрушити його з місця. Тріщину ми заліпили глиною, налили в горщик води, поклали туди копита лося і два козячі копита і, підтримуючи слабкий вогонь, виварювали їх цілий день. Зрідка підливали ми води в горщик і терпляче чекали на результати. Увечері Пітамакан занурив паличку в горщик і помацав рідину пальцями.

— Хей — я! — із захопленням вигукнув він. — Справжній клей!

Розм'якшивши в гарячому клеї сухожилля лося, Пітамакан обліпив ними обидва луки. На кожен лук припало по два сухожилля, а те місце посередині, де сходилися їхні кінці, Пітамакан скріпив перемичкою. Коли робота була закінчена, ми поклали луки осторонь багаття, щоб вони повільно сохли. Вранці, вибравшись з хутряного мішка, ми насамперед натягнули тятиви, випробували обидва луки і переконалися, що вони стали еластичнішими. Нашвидкуруч поївши козлятини, ми вирушили на полювання: ми мали запастися м'ясом на зиму.

Пітамакан чув, що взимку білохвості олені спускаються з високих гір до великого озера в країні гірських племен, а отже, до весни ми їх не побачимо. Але північноамериканські олені та лосі зимують у гірських долинах.

Спускаючись до річки, ми йшли зигзагами й уважно оглядали зарості верболозу, що траплявся на нашому шляху. Мороз був тріскучий. Рукавиць у нас ще не було, і ми засунули руки в рукави, а луки та стріли тримали під пахвою. Мерзли ноги, бо старі кролячі шкірки, якими ми їх обгортали, облізли і протерлися.

Проходячи вздовж річки, ми побачили видру — вона ловила рибу в темній ополонці. Розтягнувшись на льоду, вона потягла носом повітря, озирнулася на всі боки і раптом пірнула у воду. За кілька секунд вона виповзла на лід, тримаючи в зубах велику форель. Вона відразу ж почала їсти її, а ми потихеньку пішли. Нас вона не помітила. Видри короткозорі, але слух у них чуйний і нюх розвинений сильно. Ми вирішили влаштувати недалеко від цього місця пастку, якщо нам вдасться зловити рибу для приманки.

Відійшовши на кілометр від нашої хатини, ми побачили стежку, що тяглася до чагарників верб і розгалужувалася на вузькі стежки. Вона нагадувала глибоку колію, врізану в сніг; по обидва боки її височіли кучугури. Цей верболіз служив зимовим пасовищем для оленів: на багатьох деревцях гілочки та кора були обгризені. Де-не-де виднілися великі заглиблення в снігу — тут олені відпочивали і спали в той час, як один із них стояв на варті: гірські леви полюють на оленів, і стадо завжди виставляє сторожового.

Ми дісталися до середини пасовища, хоча нам вартувало неабияких зусиль перетинати на наших лижах глибокі колії. Незабаром ми побачили дичину — двох самок, двох дитинчат і двох однорічних оленів. Помітивши нас, стара самка-ватажок побігла підтюпцем по стежці, залучивши за собою решту. Повертаючи на стежки, що відгалужувалися ліворуч від головної стежки, вона намагалася забігти нам у тил. Коли ми перегородили їй шлях, вона кинулась у протилежний бік. Пітамакан побіг праворуч, я ліворуч, і вдвох ми загнали маленьке стадо в далекий кінець верболозу.

Тут закінчувалися стежки. Зробивши гігантський стрибок, стара самка пірнула в

пухкий сніг і почала прокладати дорогу, піднімаючи хмару снігового пилу. Інші тварини пішли назад, і тільки одне з дитинчат повернулося в зарості. Незабаром до нього приєдналася його мати.

Олені були так близько від нас, що, здавалося, ми могли торкнутися їх рукою. Стріла Пітамакана встромила в бік старої самки, а мені пощастило вбити дитинча, що бігло за нею. Обидва впали, але два однорічні олені перестрибнули через них і кинулися в зарості.

Ми переслідували тепер другу самку та її дитинча. Вона вирвалася з верболозу і бігла глибоким снігом — бігла швидше, ніж ми, хоч у нас на ногах були лижі. Ми дивувалися її силі. Але через триста кроків вона втомила і зупинилася, затуляючи своїм тілом дитинча. Шерсть на її плечах і спині стала дибки, очі горіли злістю. Здавалося, вона вирішила захищати своє дитинча до останньої краплі крові. Коли ми підійшли ближче, вона перейшла у наступ. Ми відбігли убік, а вона, вибившись із сил, знову зупинилася. Я відвернув її увагу, а Пітамакан підкрався до неї збоку і пустив стрілу. Самка опустила голову, очі її миттєво потьмяніли, і вона впала. Така ж доля спіткала і її дитинча. Надто легко дісталась нам ця здобич, але вбивати ми мали, якщо хотіли жити.

Залишалось ще два однорічні олені, і я запропонував їх не чіпати. Пітамакан подивився на мене з подивом.

— Як! Дати їм піти? — вигукнув він. — А попереду холодна зима! Брате мій, ти дурниці кажеш. Звісно ж, ми маємо їх убити. Та й невідомо, чи вистачить нам м'яса до весни.

Ми загнали їх у глибокий сніг та вбили. Не встигли ми здерти шкуру з одного оленя, як почало темніти, і ми поспішили додому: треба було набрати хмизу на ніч.

Наступного дня ми обдерли решту оленів, розрізали м'ясо на шматки і повісили ці шматки на гілки; звідси ми могли поступово переносити їх додому. Дві шкури ми вирішили вимочити в річці, потім очистити від шерсті та видубити; решту ми розтягли на дерев'яних рамах, висушили, а потім накрили ними наші ліжка.

Швидко летіли дні. Ми оглядали пастки, здирали шкірки з хутрових звірів, переносили шматки м'яса з верболозу до хатини та розвішували на деревах. Видубивши дві оленячі шкури, ми зайнялися кроєм та шиттям. Кроїв Пітамакан, розрізаючи шкіру ножом із обсидіана. У шитті брав участь і я. Цій роботі ми присвятили три чи чотири вечори — і нарешті могли похвалитися новими сорочками, новими штанами та рукавицями.

Наш глиняний горщик розвалився, коли ми його зрушили з місця. Ми були дуже засмучені, тому що мали намір варити в ньому м'ясо. Харчуватись виключно смаженим м'ясом шкідливо. У житті північних індіанців варене м'ясо грає таку ж роль, як хліб — у житті білих. Пітамакан зголоднів по вареному м'ясу, і так як шкур було в нас тепер багато, то він і вирішив зробити казанок зі шкіри. Вирізвавши велике коло зі шкіри однорічного оленя, він вимочив його в річці, а потім пришив краї його до обруча з берези. Вийшов великий мішок із дерев'яним обідком, дуже глибокий і широкий.

Пітамакан підвісив його на ремені до поперечини даху.

Кинувши в багаття кілька чистих каменів — попередньо ми їх вимили, — Пітамакан налив близько двох літрів води в мішок і поклав туди м'ясо, нарізане тонкими смужками. Коли каміння розжарилося, він кидав його один за одним у мішок, а в міру того, як вони охолоджувалися, витягував і знову нагрівав. Цим способом варіння м'яса користувалися індіанці у ті далекі часи, коли білі торговці ще не привозили ні горщиків, ні казанків.

М'ясо ми варили недовго. Як тільки воно стало сірим, ми його витягли і жадібно з'їли. Якщо м'ясо варити довго, воно стає менш поживним, і з того часу ми частіше їли варене м'ясо, ніж смажене.

Зима остаточно набула своїх прав. На березі річки ми часто знаходили сліди видр — звірята переходили від однієї ополонки до іншої і ловили рибу. Ми вирішили розставити пастки, але спочатку нам треба було зловити рибу для приманки. Вудки ми зробили з довгої тонкої жердини та мотузки з петлею на кінці. Зазирнувши в ополонку, ми побачили форелей і риб "тримай-човна" [7]. Звичайно, ми спробували зловити форель, але незабаром переконалися, що з нею нам не впоратися: форель здалеку помічала петлю і одразу пливла вниз за течією.

Але з рибами тримай-човна справа пішла на лад. Ці великі червонувато-чорні риби вагою близько кілограма нерухомо лежали біля самого дна і здавалися сплячими. Вони не відпливали, коли до них спускалася петля; можливо, вони її приймали за водорості. Накинувши петлю, ми різко смикали жердину і витягували рибу, яка безпорадно билася в петлі.

Спіймавши трьох тримай-човна, ми поставили пастки близько до трьох ополон, куди видри приходили на риболовлю. Але звірята довго не йшли в пастку; вони дуже полохливі, і їх нелегко заманити. Коли розвіявся запах людини, одна видра спокусилася приманкою і була вбита брусом, що впав.

Пастки ми розставляли в долині, на схід та на захід від нашої хатини, і було їх у нас стільки, що ми не могли оглядати їх щодня; обхід ми робили протягом двох днів — сьогодні вранці йшли на схід, завтра — на захід. Найдальша пастка була на відстані десяти кілометрів на захід від нашої хатини, і з якихось невідомих причин ми знаходили в ній здобич частіше, ніж в інших пастках. Пітамакан називав її нат-о-уап-і кіяк-ак-іс — "сонячною" чи "священною" пасткою.

Якось, здійснюючи ранковий обхід, ми підійшли до цієї далекої пастки. Того ранку нам не щастило: жодного хутрового звіра ми не знайшли в інших пастках і всі надії покладали на цю останню. Пітамакан затягнув пісню койота, яка, за його словами, мала принести нам щастя.

Ще здалеку помітили ми, що брус опущений. Підбігши ближче, ми побачили велику пухнасту куницю і поспішили витягти її з-під бруса. Пітамакан знову заспівав, підносячи подяку Сонцю, а я, розсіяно оглядаючись на всі боки, помітив на снігу сліди, які дуже мене зацікавили. З нетерпінням чекав я, коли Пітамакан доспіває пісню.

— Дивись, — нарешті крикнув я, — ось сліди ведмедя!

Нам обом здалося дивним, що ведмідь у глуху зимову пору бродить лісом, замість того, щоб лежати у своєму барлозі. Ми кинулися до цих слідів і, роздивившись їх, з жахом подивилися один на одного. На снігу ясно виднілись відбитки вузьких плетених лиж. Тут пройшла людина — індіанець, ворог! І пройшов нещодавно. А Пітамакан щойно співав на весь голос!

9. ПОНЕВІРЯННЯ В ГОРАХ.

Сліди лиж, перетинаючи долину, тяглися з півдня на північ і вели до чагарників молоденьких сосен кроків за сто від нас. Тут індіанець зачепив гілку, і з деревця обсипався сніг. Темно-зелена сосна різко виділялася на білому тлі. Можливо, індіанець ховався в чагарниках.

— Ми повинні дізнатися, чи він там, — сказав Пітамакан. — Хоча нас він не чув, але ми повинні знати, звідки він прийшов, навіщо й куди йде.

Обережно обійшовши зарості, ми знову побачили сліди лиж. Вели вони прямо до річки, туди, де вода зривалася каскадами з гряди невисокого зазубреного каміння. Звідси індіанець попрямував до низів річки — на льоду, запорошеному снігом, чітко виднілися сліди.

Ми підійшли до маленького водоспаду і з першого погляду зрозуміли, навіщо він прийшов у нашу мирну долину. Біля самої води сніг був утоптаний ногами — тут індіанець босоніж увійшов у воду, а на втоптаному снігу було розкидано уламки темно-зеленого каменю, відбиті ним від невисокої скелі, з якої вивергався водоспад. Пітамакан підняв один із уламків і уважно його розглянув.

— Ось навіщо він сюди прийшов! Це м'яка порода каменю, з якого кутенаї та плоскоголові роблять свої люльки.

— А як ти гадаєш, звідки він прийшов?

— Із табору свого рідного племені. Гірські індіанці зимують на березі великого озера, в яке впадає ця річка. Снігу там випадає мало, і коням завжди знайдеться корм.

— Але чому ж сліди тягнуться не з низів річки? Він прийшов до водоспаду з півдня і перетнув долину?

— Правильно! — вигукнув Пітамакан. — Зараз ми це дізнаємося.

Ми пішли назад, слідами індіанця. Вони привели нас до нашої пастки.

— Дивно, як це він не помітив ні пастки, ні нашої стежки! — Сказав я. — Подивися, як різко видно на снігу сліди наших лиж! Мабуть, він дивився в інший бік.

Минувши пастку і продовжуючи йти слідами ворога, ми наблизилися до схилу крутої гори, що височіла над долиною. Тут у багатьох місцях сніг був зчищений зі схилу: мабуть, індіанець шукав камінь для люльок і, не знайшовши його, змушений був спуститися до річки. Тому він і перетнув долину.

Нам тепер було про що подумати та поговорити. Слідом за цим індіанцем могли прийти інші, які також потребували каменю для люльок. Рано чи пізно вони побачать наші сліди. Повернувшись до пастки, ми витягли з неї куницю, а пастку розібрали. Ми вирішили більше не наближатися до цього місця. Пітамакан сподівався, що після першого ж снігопаду буде засипана наша стежка, що веде до пастки. Але з цього дня

ми вже не відчували себе у безпеці.

Коли ми сиділи в хатині, нам здавалося, що ворог причаївся десь поблизу і чатує, щоб нас підстрелити, як тільки ми вийдемо. Вирушаючи оглядати наші пастки, ми старанно обходили ті місця, де ворог міг влаштувати засідку. Пітамакан жив у постійній тривозі і, незважаючи на мої протести, вирішив принести нашу ведмежу шкуру в жертву Сонцю. Він прив'язав її міцно до товстої гілки сосни і заспівав пісню, бажаючи Сонцю захистити нас від ворога.

Хоча ми давно втратили рахунок дням, але після довгих обчислень вирішили, що на сліди ворога натрапили ми в лютому. Наприкінці березня настане весна у преріях, але тут, у горах, сніг триматиметься набагато довше — можливо, до травня. За словами Пітамакана, ми мали піти звідси в березні, оскільки з першими ознаками весни олені повернуться в гірські долини, а слідом за оленями прийдуть кутенаї.

— Як же ми звідси підемо? — здивувався я. — Ти сам казав, що гірський перевал закритий для нас до літа.

— Є інший перевал, на півдні, — відповів Пітамакан. — Перевал Два Талісмани. Там немає жодного небезпечного місця.

— Виходить, нам легко звідси вибратися! Вирушимо в дорогу якомога раніше.

Він похитав головою.

— Ні, ми не можемо йти, доки не розтане сніг у долинах, де зимують кутенаї та плоскоголові. Ми повинні будемо спуститися в ці долини і звідти йти до стежки Два Талісмани.

— Навіщо нам спускатися в країну кутенаї? Чому б не піти прямо на південь, до перевалу?

Пітамакан сумно посміхнувся.

— Між цією долиною та стежкою Два Талісмани тягнуться глибокі каньйони, височіють гори, через які можуть перебратися тільки птахи. І вздовж усіх струмків і річок прокладено стежки, що ведуть до Спинного Хребта Миру. Ці стежки схожі на стежку, яка веде до перевалу Два Талісмани, і ми блукатимемо, доки не нападимо на вірний шлях. Я не впізнаю вірної стежки, якщо ми не спустимося до великого озера, звідки вона починається. А біля цього озера я бував і запам'ятав віхи. І не забудь, що в дорогу ми можемо рушити не раніше, ніж стане сніг у пониззі річки, інакше на снігу буде видно відбитки наших лиж, і вороги нас вистежать і наздоженуть.

— Піднімемося до старого перевалу, де ми вже одного разу пройшли, — запропонував я. — Можливо, дорога виявиться менш небезпечною, ніж ти гадаєш. Подивимося, чи багато там снігу і чи не можна якось перейти через хребет.

Пітамакан заявив, що не варто даремно витрачати час, але я наполягав. Якщо нам надавалася можливість повернутися до рідного народу, ми мали нею скористатися. І, зрештою, я його переконав. Сонячного ранку ми рушили в дорогу. Швидко бігли ми на лижах глибоким снігом і незабаром побачили Солоні Джерела. На схилах гір, наче розкинута мережа, тяглися й перепліталися стежки, прокладені козами. Здалеку ми розглядали цих дивних кудлатих гірських кіз. Вони трималися окремими групами. Одні

лежали на снігу, інші сиділи і похмуро дивилися в простір або щипали лишайники, що покривали майже прямовисну кам'яну стіну, з якої вітер змів сніг. Деякі стояли на ледь помітних виступах і здавалися приклеєними до скелі.

Довго дивилися ми на них і нарешті дійшли висновку, що вони можуть дертися на неприступні скелі і проходити там, де олень неодмінно зірвався б і полетів у прірву. Розсмішив нас один старий козел. Стоячи на задніх ногах, він об'їдав лишайники, що покривали стіну, а потім вирішив перебратися на верхній виступ. Так як для розбігу не було місця і стрибнути було не можна, він поставив передні ноги на край виступу і підтягнувся догори, наче людина, що підтягується на м'язах.

Вийшовши з лісу, ми почали підніматися на вершину хребта і невдовзі увійшли в смугу буйних зимових вітрів. На щастя, того дня вітру не було. Лижі ми зняли, бо тут, нагорі, сніг був наче спресований вітром у тверду масу, мокасини наші не залишали на ньому жодних слідів. На схилах, звернених на північний захід, снігу зовсім не було, а на горах, що височіли з протилежного боку, лежав сніговий покрив завтовшки кілька метрів.

Було вже після полудня, коли ми дісталися перевалу, і з першого ж погляду я переконався, що тут нам не пройти. Крутий схил, з якого кілька місяців тому я мало не скотився разом з конем, був занесений снігом. Зверху над ним нависли зелені снігові брили, здавалось ось-ось готові зірватися з гребеня гори, гострого, як лезо ножа. Я розумів, що зроби ми ще кілька кроків — станеться сніговий обвал. Ми стояли на стежці, прокладеній козами; тут вона обривалася. Дійшовши до небезпечного місця, кози повернули назад.

— Дивись, навіть вони не наважилися йти далі! — сказав Пітамакан. — Нам нема чого тут робити. Йдемо додому.

Я був такий засмучений, що за всю дорогу не сказав жодного слова. Додому ми повернулися пізно ввечері, стомлені та похмурі. Переконавшись, що за час нашої відсутності ніхто не підходив до хатини, ми розвели багаття, поїли, а потім залізли в хутряний мішок і міцно заснули.

Летіли дні, а лов хутрових звірів йшов все гірше і гірше. Я глибоко переконаний, що не тільки хижі, а й трав'яїдні тварини ніколи не йдуть далеко від місця, де вони народилися. Я перевірів цей висновок на старому ведмеді грізлі, у якого не вистачало одного пальця на лівій передній лапі. Раз на три тижні він приходив до озера Марії, спускався в долину Червоного Орла, потім повертав на північ до Скелястих гір, а звідти знову повертався до озера. Цей обхід він регулярно повторював. Якщо це спостереження правильні, то зрозуміло, чому ми все частіше знаходили наші пастки порожніми: ми переловили всіх звірів, що мешкали в околицях.

Дні ставали довшими та теплішими. Після дев'ятої-десятої години ранку не можна було ходити на лижах. Під теплим промінням сонця сніг став рихлим і зернистим; часто ми провалювалися в кучугури і, стоячи на землі, дивилися вгору, немов із дна зеленого колодязя. А з такого колодязя вибратися було нелегко. До кінця нашого перебування в горах ми виходили лише рано-вранці, коли після нічних заморозків сніг

був покритий твердою корою.

Якось увечері ми почули далекий крик диких гусей. Він став для нас сигналом. Востаннє ми обійшли всі пастки, а наступного дня запакували наше хутро. У нас було вісім рисей, п'ять росомах, дві видри, три гірські леви та сімдесят куниць. На щастя, шкури важили мало, і ми так туго стягнули їх ременями, розділивши на дві пачки, що пакунки вийшли маленькі. У дорогу ми взяли висушеної оленини, розрізаної на тонкі смуги. Не забули захопити свердло та невеликий шматок твердого березового дерева для добування вогню.

Тяжкий мішок із козячих шкур довелося залишити. Морози вже минули, і хоча ночами було холодно, але ми завжди могли розкласти багаття. Пітамакану шкода було кидати мішок, майже перед самим нашим відходом він прив'язав його до дерева і приніс у жертву Сонцю.

Коли спустилися сутінки, ми востаннє повечеряли в нашій хатині. Довго сиділи ми біля багаття і мовчали. Ніколи ще хатина не здавалася нам такою затишною. Мені не хотілося йти звідси; я хмурився, ніби мав розлучитися з близьким другом.

Ми чекали кілька годин, перш ніж рушити в дорогу. Коли мороз скував сніг крижаною корою, ми вийшли з хатини, одягли лижі і, зваливши на спину пакунки, рушили до низів'я річечки. У мене сльози виступили на очах, коли я востаннє озирнувся і побачив димок, що здіймався над дахом хатини.

Спочатку йти було важко і ми часто провалювалися у сніг, але після опівночі снігова кора затверділа і могла витримати нас. Ми зняли лижі і далі йшли в одних мокасінах.

Пройшовши водоспад, ми вступили в країну, нами ще не досліджену. Долина стала ширшою; у річку, вздовж якої ми йшли, впадали гірські струмки та річечки. Лід, що сковував їх, розтанув, і нам доводилося перебиратися вбрід на інший берег. Не дуже приємно було знімати мокасини, входити в крижану воду, а потім знову взуватися, стоячи на снігу.

Протягом останніх тижнів снігові лавини часто скочувалися в долину, і ми звикли до гуркоту снігових обвалів. Тієї ночі було кілька обвалів, і одного разу снігова брила впала мало не за нашими спинами. Через годину розірвався ремінь, що стягував тук Пітамакана. Ми присіли на сніг, щоб його зав'язати, як раптом над нами пролунав гуркіт. Я був упевнений, що лавина обвалиться нижче того місця, де ми знаходилися.

— Вставай! — Закричав я. — Тікаймо назад!

Пітамакан схопив мене за руку.

— Тікаймо вперед! Хіба ти не чуєш, звідки чути шум? Лавина впаде прямо на нас або за нашими спинами.

— Ні! Вона обвалиться на те місце, де ми стоїмо, або за кілька кроків попереду.

Ми сперечалися і тупцювали на одному місці, а шум посилювався з кожною секундою. Розбивалися камені та крижини, тріщали дерева. Лавина наближалася, а ми, приголомшені, не могли розібрати, з якого боку лунає гуркіт. Кинулися ми назад, потім повернулися на старе місце і зрештою зупинилися, не знаючи, куди тікати. Ще секунда

— і ми побачили, як попереду, кроків за двадцять від нас захиталися дерева і покотилися по крутому схилу гори, потім обвалилася снігова лавина, і гігантський білий пагорб виріс у долині, перетинаючи її від підніжжя гори до річки. Все стихло.

— Бачиш, я мав рацію! — вигукнув я. — Вона впала попереду, а не за нами.

— Так, я помилився, — озвався Пітамакан. — Але ж знаєш, що нас врятувало? Цей ремінь, що лопнув! Якби ми тут не зупинилися, лавина обвалилася б прямо на нас.

Зваливши на спину пакунки, ми почали перебиратися через снігову грядку. На нашому шляху траплялися кам'яні брили, крижини, дерева і кущі, віднесені лавиною. Раптом Пітамакан нахилився, підняв щось і простягнув мені. Це була голова гірської кози, майже розплющена снігом.

— Ось яка б доля спіткала нас, якби не розірвався мій ремінь, — похмуро сказав він.

— Мабуть, багато кіз гине під час снігових обвалів, — зауважив я.

— Так, — підтвердив Пітамакан. — Старі мисливці мені казали, що ведмеді, вийшовши навесні з барлогу, переходять від однієї снігової лавини до іншої і розгрібають їх, шукаючи тварин, похованих у снігу.

На світанку ми вийшли на широку галявину в лісі і, озирнувшись, побачили вершину гори, що височіла проти покинутої нами хатини. Важко було на око визначити відстань, але Пітамакан стверджував, що за ніч пройдено не менше двадцяти кілометрів. Тут долина була завширшки півтора кілометра, а гори вкриті лісом до самих вершин. Далі на захід вони знижувалися, а кілометрів за тридцять від нас закінчувався гірський ланцюг. Ми думали, що велике озеро лежить неподалік цього ланцюга.

Тут снігу було менше, ніж у верхів'ях річки, де ми провели зиму, і повітря нагрівалося швидше. Надівши лижі, оскільки снігова кора вже не витримувала нашої ваги, ми продовжували шлях. Години за дві ми побачили лосів, а потім білохвостих оленів. Їх було тут дуже багато – не менше, ніж кроликів у преріях.

Сонце пригрівало нас, сніг став зернистим, і ми нарешті змушені були зробити привал. Ми розташувалися на піщаній мілині, розклали багаття і засмажили сушеного м'яса. Поївши, ми розтяглися на піску і спали до вечора.

Щойно сніг покритися твердою корою, ми рушили в дорогу, йшли всю ніч, а вдосвіта вступили в країну, де вже розтанули сніги, зеленіла трава, співали птахи. Пітамакан почав передражняти польового жайворонка, що заливався десь поблизу.

Ми стояли на узліссі і дивилися на зелену рівнину, що спускалася на захід, до гаю тополь і сосен. Я думав, що велике озеро лежить на заході, але, за словами Пітамакана, воно знаходилося на південному сході, на відстані двох днів шляху. Раптом товариш мій упав на коліна і з гарячковою поспішністю почав викопувати якусь рослину із зеленим листям.

— Це корінь камас! — вигукнув він, показуючи мені білу цибулину, з якої щойно зчистив землю. — Копай, копай! Бачиш, як їх тут багато? І їж побільше. Це корисно.

Корені, розсипчасті і солодкуваті, видалися мені дуже смачними. Всю зиму ми харчувалися одним тільки м'ясом, і організм потребував рослинної їжі. Вперше голод

змусив нас забути про обережність. Поклавши на землю тюки і лижі, ми повзали рачки, викопуючи коріння і непомітно віддалялись від узлісся лісу.

— Досить! — сказав я нарешті. — Візьмемо пакунки та сховаємось у лісі. Я ситий по горло.

— О, почекай! — обізвався Пітамакан. — Я ще голодний.

Раптом з тополевого гаю, що був кроків за п'ятсот на захід від нас, вибігло стадо оленів. Ми присіли навпочіпки і з подивом дивилися на них, не розуміючи, хто їх злякав.

За хвилину виїхали з гаю три індіанці, а невдовзі з'явилися ще четверо: вони переслідували оленів.

10. ПОВЕРНЕННЯ.

— Не рухайся! — крикнув Пітамакан.

Він застеріг мене вчасно: я вже хотів був схопитися і бігти в ліс. Олені мчали прямо на нас, а відстань між ними та індіанцями помітно зменшувалася. У мене було відчуття, ніби я став велетнем. Припавши до землі, я намагався сховатись у траві, але мені здавалося, що я, мов гора, височу над рівниною. Я намагався зіщулитися, всі м'язи мої напружилися.

— Тікаємо! — нарешті змолвився я. — Хіба ти не бачиш, що вони...

— Не ворухись! — перебив Пітамакан. — Олені біжать проти вітру. Скоро вони почують наш запах і звернуть убік. Ми можемо врятуватися, лише якщо лежатимемо нерухомо. Вороги нас не помітили.

Олені наближались до нас. Вони були кроків за чотириста, але нас не відчували, хоча вітер посилювався.

— Скоро вони звернуть убік, — пробурмотів Пітамакан. — А якщо не звернуть і ти побачиш, що індіанці скачуть прямо на нас, бери лук. Стрілятимемо, поки нас не вб'ють.

Я погодився з другом. У мене було дві стріли з наконечниками з обсидіана, і в Пітамакана — три. Твердо сподівався я, що обидві мої стріли влучать у ціль. Олені перебували на відстані трьохсот кроків від нас, і я був певен, що нам не уникнути смерті. Здавалося мені, індіанці дивляться на нас, а не на оленів.

Лук і стріли лежали на землі біля мене і я вже простяг було руку, щоб узяти їх, як раптом олені різко повернули праворуч. Індіанці поскакали за ними, швидко наздоганяючи їх. Я зрозумів, що вершники нас не бачили.

Мисливець, що їхав попереду, підняв рушницю та вистрілив. Безрогий старий олень, ватажок стада, хитнув головою, наче куля обпекла йому шию, і знову круто повернув праворуч, за ним повернули інші олені. Мисливці розвернули коней та відкрили стрілянину.

— Біжи! Біжи до лісу! — скомандував Пітамакан.

Схопивши лук і стріли, я помчав за ним. Здається, ще ніколи я не бігав так швидко, як того дня. До лісу було близько ста кроків, і я почав сподіватися, що ми встигнемо сховатися за деревами. Озирнутися я не наважувався. Мисливці продовжували

стріляти в оленів, а ми, добігши до наших тюків, зупинилися, щоб їх підняти. І цієї хвилини пролунав бойовий клич ворогів. Нас побачили! Я озирнувся: індіанці скакали до нас, підганяючи своїх коней. Як вони кричали! Від цих пронизливих уривчастих зойків мороз пробіг у мене по спині.

— Тюки доведеться залишити! — вигукнув Пітамакан. — Бери лижі та біжи за мною.

Ще мить — ми були вже в лісі. Тут ще лежав глибокий сніг. Я кинув на сніг лижі, засунув ступні в петлі і хотів було бігти далі, не зав'язуючи ременів, але Пітамакан крикнув мені, щоб я міцніше прив'язав лижі до ніг.

Тверда кора, що вкривала сніг, ще витримувала нас, але вже тріщала під нашими лижами. Тут ліс був рідкий, але далі починався густий чагарник, а за ним темною стіною височіли вікові сосни. Ми бігли до найближчих кущів, а загрозливе ревіння звучало все голосніше.

Не треба було озиратися, щоб вгадати, коли вороги натрапили на зв'язки хутра. Рев на секунду стих, піднялася суперечка, кому належить знахідка. Потім вони зійшли з коней і побігли по снігу, стріляючи в нас із рушниць. Тепер перевага була, здавалося, на нашому боці — звичайно, якщо нас не зачеплять кулі. Сховавшись за стовбур дерева, я на мить зупинився і озирнувся. Три індіанці не ризикнули йти снігом; вони стояли на узліссі і стріляли, швидко заряджаючи рушниці. Інші четверо нас переслідували, і, якби не було наше становище настільки сумне, я б розреготався, дивлячись на них. Вони йшли, ніби п'яні, погойдуючись, витягнувши руки, роззявивши рота. Якщо кора витримувала їхній тягар, вони прискорювали крок і одразу ж провалювалися по пояс у сніг.

Я висунув з-за дерева капюшон моєї старої шинелі, одягнувши його на лук. Я сподівався, що вони стрілятимуть у нього, але вони не потрапили на цю вудку, і я помчав далі. Навколо мене свистіли кулі, одна з них потрапила в дерево, повз яке я пробігав, інша подряпала мою ліву щоку і мочку лівого вуха. Вороги бачили, як я підніс руку до обличчя, і заревіли від захоплення: вони думали, що я тяжко поранений. Пітамакан зупинився.

— Біжи! — крикнув я йому. — Я цілий і неушкоджений.

Знову загримів постріл, і мені почулося, ніби мій товариш скрикнув від болю, але він ні на мить не сповільнив бігу. Я побачив на снігу плями крові й похолов від жаху: я знав, що Пітамакан бігтиме, поки в нього вистачить сил, навіть якщо його рана смертельна. З хвилини на хвилину я чекав, що він упаде. Але ось і ялинник! Пітамакан зник за ялинками, а я, підбігши до нього, спитав, чи важко він поранений.

— Дрібниці! Кістка не зачеплена! — відповів він, притискаючи руку до стегна. — Тікаймо! Зволікати не можна.

Від ворогів нас заступав тепер ялинник, і ми благополучно дісталися лісу. Здалеку долинали крики індіанців, вони щось кричали нам, але ми, звичайно, нічого не могли зрозуміти. Потім усе стихло.

Не кажучи ні слова, Пітамакан почав вибиратися на крутий схил. Сумно йшов я за

ним. Дійшовши до просіки у лісі, ми зупинилися. Звідси видно було рівнину. Індіанці схопилися на коней і повернулися до того місця, де лежали два вбиті ними оленя.

Ми зняли лижі і посідали на них. Пітамакан промив снігом рану. Куля здерла шкіру і злегка зачепила м'яз, але Пітамакан заявив, що не відчуває болю.

Нелегко було примиритися з втратою хутра; всю зиму ми працювали не покладаючи рук, а тепер нашою здобиччю заволоділи вороги. Пітамакан закликав своїх богів, благаючи їх покарати злодіїв, а я згадав, що втратили ми не тільки хутра, а й наші знаряддя для добування вогню.

— Не біда! — сказав Пітамакан. — Луки у нас хороші, а свердло зробити неважко. Але, можливо, воно нам і не знадобиться...

— Чому? — здивувався я. — Маємо ж ми їсти! І хіба ми не розводитимемо багаття ночами, щоб зігрітися?

— Може, й не будемо. Невже ти думаєш, що ці мисливці поїдуть додому, не спробувавши заволодіти нашими скальпами? Незабаром ми дізнаємося, що в них на думці.

Ми не зводили очей з людей, що обдирали оленів. Один із них відійшов убік і почав зрізати гілки верби. Інші, здерши з оленів шкури, різали їх на довгі смуги.

— Так я й гадав! — вигукнув Пітамакан. — Спершу вони зроблять лижі, а потім вирушать у погоню за нами. Йдемо!

Я слухняно підвівся і пішов за ним. Пітамакан сильно шкутильгав, але стверджував, що нога в нього не болить. Кора тріщала під нами все сильніше і сильніше. Я розумів, що за годину не можна буде йти снігом.

— Поки вороги роблять лижі, ми повинні піти якнайдалі, і тоді вони нас не наздоженуть, — сказав я Пітамакану.

— Їх семеро, а нас двоє, — заперечив він. — Коли сніг стане пухким, вони по черзі прокладатимуть стежку. Ми можемо їх обдурити: спустимося в рівнину, поки вони деруться на гору нашими слідами.

Мені ця ідея не спала на думку. Якби я був тут один, без Пітамакана, я заглибився б у гори і зрештою був би захоплений у полон.

Поки витримував нас сніг, ми йшли схилом гори, паралельно ріці. Але незабаром ми почали провалюватися в сніг до пояса. Тоді ми зняли лижі та спустилися до річки. На піщаному березі снігу не було. Ми то йшли, то бігли, зрідка зупиняючись, щоб перевести дух.

До полудня ми вже стояли на узліссі, і дивилися на рівнину, звідки нещодавно прогнали нас вороги.

— І-кіт-сі-кум! Сап-ун-іс-тим! (Сім! Всі тут!) — крикнув Пітамакан, показуючи на те місце, де лежали обдерті туші оленів.

— Так! Так! — підхопив я.

Семеро коней мирно пощипували траву; мисливців не було видно. Ми не вірили своїм очам, окидали поглядом рівнину і схил гори, але вороги наче крізь землю провалилися.

— Мабуть, усі семеро пішли нашими слідами, — сказав нарешті Пітамакан. — Якщо ж вони залишили вартового, то ховається він, мабуть, у гаю. Спустимося вздовж річки і зайдемо в гай із протилежного боку.

Так ми зробили. Серце моє стислося від страху, коли ми наблизилися до того місця, де, можливо, ховався ворог. Наче тіні ковзали ми між деревами, і навіть руда білочка, що копошилася на килимі з соснових голок, не чула наших кроків. Тут дерева росли рідко, і ми вдивлялися в просвіти, чи не видно ворога. Коли ж ми підійшли до далекого кінця гаю, нас злякав койот, що вискочив з-за дерев. Ми думали, що помічені вартовим. Мене кинуло в жар, у роті пересохло.

Не забути мені тієї хвилини, коли я чекав на рушничний постріл. Але наші побоювання швидко розвіялися: замість ворога ми побачили невинного койота. Він сміливо побіг уперед — у той бік, куди ми йшли, і оскільки вітер дув нам в обличчя, можна було зробити висновок, що попереду нікого немає. Якби там ховався вартовий, койот почув би його запах і звернув би у протилежний бік. Однак Пітамакан пробирався вперед з найбільшою обережністю і зробив мені знак наслідувати його приклад. Нарешті вийшли ми на узлісся і побачили, що койот зухвало ходить між кіньми.

Біля вбитих оленів лежали сідла, ковдри та інші речі мисливців. Тут же знайшли ми вербові гілки та обривки шкіри, з якої мисливці змайстрували собі лижі. Сідла були саморобні. Ми вибрали два сідла, дві ковдри і осіддали двох коней, які здалися нам витривалішими, ніж інші. Сівши на них, ми відв'язали п'ять інших коней і вже хотіли погнати наш маленький табун у гай, як раптом я згадав про нашу пропажу.

— Пітамакане! — крикнув я. — А наше хутро? Де б воно могло бути?

— Ось воно! — відповів він, вказуючи на два пакунки, що валялися на землі.

Дивно, як це ми їх одразу не помітили! Швидко прив'язали ми їх до сідел і поскакали на південний захід! А в цей час наші вороги дерлися по схилу крутої гори або ж, змучені ходьбою пухким снігом, зробили привал і чекали ночі, щоб продовжувати переслідування.

Нам не вартувало зусиль гнати перед собою табун, і ми дивувалися, чому коні з таким задоволенням нам коряться, але через півгодини ми зрозуміли, в чому справа. Перетинаючи ялиник, ми побачили широку стежку, яка, безперечно, вела до табору. Звісно, коні раді були повернутися додому. Коли ми в'їхали на цю стежку, вони почали іржати — вірна ознака того, що табір близько.

За ялиником знову починалася відкрита рівнина, а далі темніла смуга лісу. І над лісом ми побачили димок, а на узліссі паслися коні.

— Ось він, табір ворогів! — вигукнув Пітамакан. — Може, вони нас вже помітили! Гони коней назад, в ялиник!

Але легше було це сказати, ніж зробити. Коні рвалися додому, і нам дуже важко було повернути їх назад. Сонце поволі спускалося до горизонту. Сховавшись у ялинику, ми чекали ночі, і тривога наша зростала з кожною хвилиною. Що, коли повернуться семеро мисливців чи якийсь інший загін нападе на наші сліди? Тоді

щасливий день закінчиться для нас сумно, і ми не тільки втратимо все наше майно, а й розпрощаємося з життям.

На заході сонця з'явилися в дальньому кінці рівнини два вершники; скакали вони стежкою, що веде до ялинника. В першу хвилину ми не злякалися, думаючи, що вони шукають коней, що відбилися від табуна, але здогад наш не справдився: вершники не дивилися на всі боки і їхали прямо до ялинника. Або вони нас помітили і запідозрили щось недобре, або виїхали назустріч мисливцям, чийх коней ми викрали. Нам нічого не залишалося робити, як відвести тварин подалі від стежки. Ми шмагали їх гілками, били палицями, але ніколи ще не доводилося мені мати справу з такими впертими кіньми. Вони ухилялися від ударів, кружляли між деревами і намагалися повернутися до стежки. Зрештою, ми відігнали їх на відстань пострілу з лука. У цей час вершники перебували за сто кроків від ялинника.

— Зійди з коня і постарайся втримати його за цими кущами, — сказав Пітамакан.

Я зіскочив із сідла і однією рукою схопив коня за ніс, а другою за вухо. Якби один із семи коней заіржав, загибель наша була б неминуча. Почувся тупіт, вершники в'їхали до лісу. Ми ясно бачили їх, коли вони скакали стежкою. Це були високі м'язисті вершники з похмурими обличчями і довгим розтріпаним волоссям. Обидва тримали в руках рушниці.

Кінь мій нагострив вуха, став тупцювати на одному місці і скидати голову, підводячи мене над землею. Але розпач надав мені сил, і я чіплявся за його морду. Мигцем я бачив, що Пітамакан веде таку ж боротьбу зі своїм конем, а решта п'ятеро коней полохливо на нас косяться. О, як я боявся почути іржання! Але жоден з них не заіржав.

Вершники швидко промчали стежкою і зникли з поля зору. Тупіт копит завмер удалині. Тільки тоді ми зітхнули вільніше. Зайшло сонце. Поволі згущалися сутінки. Коли стемніло, ми знову сіли на коней, залишивши маленький табун у ялиннику. Виїхавши на рівнину, ми помчали на південний захід, а великий табір об'їхали, намагаючись триматися від нього подалі. Здалеку ми бачили тьмянний жовтий відблиск вогнищ, що палали у вігвамах, чули спів. У таборі гавкали собаки.

Всю ніч їхали ми рівниною, перетинали гаї, переправлялися через річки. Навесні, коли починається танення снігів, ці річки перетворюються на бурхливі потоки і під час переправи ми не раз могли потонути.

Незадовго до світанку ми вибилися з сил і вирішили зробити привал. Прив'язавши коней, ми лягли на землю і міцно заснули, але з першими променями сонця були вже на ногах. Все тіло моє оніміло, за ніч я не відпочив, та й Пітамакан скаржився на втому. Після полудня ми побачили велике озеро у країні плоскоголових. Пітамакан впізнав це місце.

— Тут я бував із моїм племенем, — сказав він. — Табір наш був на березі озера. А там, далі, вздовж річки, що впадає в озеро, тягнеться стежка, що веде до країни бізонів.

Широка стежка була з незапам'ятних часів прокладена гірськими племенами, але мандрували вони нею лише в літні місяці. Цього року вони тут ще не бували, і ми

знайшли на ній лише відбитки вовчих лап та оленячих копит. Потрібно було дати відпочинок коням. Ми зробили зупинку та поїли сушеного м'яса. Коні наші жадібно щипали ніжну весняну траву.

Відпочивали ми недовго. За нами тяглася стежка, залишена нашими кінями і перетинала зелену рівнину, а тому вороги легко могли нас вистежити. Протягом цілого дня ми їхали на схід, все далі забираючись у гори. Але тут гори були невисокі, і сніг уже розтав. Безпечно проминули ми перевал Два Талісмани і, мабуть, не помітили б його, якби не звернули уваги на те, що струмки, що траплялися на нашому шляху, течуть у протилежний бік. Наступного дня ми побачили зелені рівнини, що тяглися від підніжжя гір на схід до самого горизонту. Ми обидва закричали від радості.

Через два дні ми зупинилися на вершині пагорба, звідки було видно форт Бентон і рідну нашу річку Міссурі. Розгледіли ми людей, що бродили біля форту та берегом річки. Сльози виступили в мене на очах, та й Пітамакан був схвилюваний не менше, ніж я.

Підганяючи змучених коней, ми спустилися з пагорба в долину річки Міссурі. Тут зустрівся нам хлопець-індіанець, який охороняв табуни. Дізнавшись про нас, він полетів, як стріла, до табору чорноногих, розкинутого біля стін форту.

З вігвамів вибігли люди. Їх було кілька сотень людей. Усі говорили одночасно, перебиваючи одне одного, засипаючи нас питаннями. Оточені натовпом, під'їхали ми до форту. Службовці вийшли дізнатися про причину метушні; здалеку я побачив дядька та його дружину.

У нашій кімнаті зібралися друзі дядька, з'явився навіть начальник форту. Мене посадили на почесне місце та змусили розповісти про нашу зимівлю у горах. З якою увагою слухали мене ці старі мисливці, як жадібно ловили вони кожне моє слово! А коли я закінчив розповідь, вони не поскупилися на похвалу. Ніколи ще я не відчував себе таким щасливим!

Нарешті всі наші гості пішли, і я сів на м'яку постіль з бізонових шкур. Тітакі метушилася, готувала вечерю, дістала для мене чисту білизну, рушник, шматок мила, налила води в таз. Дядько Веслі ні секунди не міг посидіти спокійно: він схоплювався, підходив до мене, поплескував по спині. Здавалося, він хотів переконатися, що я справді повернувся додому.

До кінця життя я пам'ятатиму свої перші пригоди в Скелястих горах.

11. ВІД АВТОРА.

З Томасом Фоксом ми подружилися у сімдесятих роках минулого століття, коли я залишив цивілізований світ і приєднався до торговців та мисливців північного заходу. Часто доводилося нам протягом кількох місяців жити разом в індіанських таборах чи торгових фортах. Він любив розповідати про свою молодість і пережиті ним пригоди, і я поступово дізнавався про різні епізоди його життя. У довгі зимові вечори сиділи ми біля вогнища у вігвामी або грілися біля каміна в одному з торгових фортів; він говорив, а я уважно слухав. Розповіді його цікавили мене, і я часто записував їх, щоб вони назавжди залишилися в моїй пам'яті.

Я вмовляв його написати свої спогади — настільки незвичайним і цікавим було його життя. З великою радістю він наслідував моїй пораді, але незвична робота незабаром йому набридла. Однак згодом, коли були винищені всі бізони в преріях, і ми оселилися на ранчо, де життя текло повільно і монотонно, я знову переконав його продовжувати записи.

Деякі епізоди свого життя він записував дуже докладно, але іноді обмежувався датами та двома-трьома фразами. Не судилося йому довести до кінця записи. Колись куля пробила йому легені, і з того часу його здоров'я було підірване. Взимку 1885 року він захворів запаленням легень, і смерть настала швидко. Він звернувся до мене з останнім проханням: переглянути його записи і привести їх до ладу для опублікування. Я зробив усе, що було в моїх силах, нехай читач судить про результати.

Чорноногі та мисливці прозвали його А-та-то-я (Лисиця). Сміливий та чесний друг! Ми поховали його на скелі, що височіє над долиною річки Два Талісмани, біля Підніжжя Скелястих гір — Спинного Хребта Світу, який він так любив.

Коли була засипана могила, Пітамакан і я довго сиділи біля свіжого пагорба. Закотилося сонце, повіяло холодом, і ми спустилися в долину, де на нас чекали коні. Старий вождь плавав. Ледве чутно він сказав:

— Чоловік, що залишився там, на скелі, був моїм братом.

* * *

Автор : Джеймс Віллард Шульц.

Переклад : Андрій Шевчук, 2024 рік.

ПРИМІТКИ:

1 Габара — рід вантажного судна.

2 Чинук — південно-західний вітер-фен, що дме у Канаді та США зі східних схилів Скелястих гір на прилеглі до них ділянки прерій.

3 Клан — самостійна частина племені.

4 Каньйон — ущелина, в якій протікає річка або пролягає русло сухої річки.

5 Так індіанці називають Скелясті гори.

6 Обсидіан - темний камінь вулканічного походження, що нагадує скло.

7 "Тримай-човна" — риба зі щитком на голові. Цим щитком вона присмоктується до інших риб чи суден.